

scripta comportare conaretur, de Prophetiis quoq; hisce certior factus, ad Herodem, Iudaorum tum Regem misit, copiam sibi fieri Prophetiarum librorum petens. At Rex quidem illos hebraica lingua conscriptos ad eum missos fecit. Verum cum Ægyptiis incognita essent qua scripta erant, denuo legatione missa illum rogavit, ut ad se, qui libros eos in Græcum transferrent sermonem, homines mitteret. Atq; hoc sic facto, libri apud Ægyptios permansere ad hodie usq; diem. Occasionem hujus versionis detexit Orosius. lib. 6. c. 14: Iulium Casarem in praelio Alexandrino jusisse, ut Regia classis incenderetur, eamq; flammam, quum partem quoq; urbis incendisset, quadringenta millia librorum, proximis fortè diebus condita, exussisse.

XXI. Post natum Christum 9, prodierunt versiones, prima fuit Aquila Pontici, ex gentilismo ad Christianismum conversi, postea verò ad judaismum relapsi, quo etiam tempore scripturas interpretatus est, undè malà fide eas vertisse creditur. A. 12 Imp. Adriani. 2. Theodotionis Ephesij, qui ex hæretico Marcionistâ, factus est judæorum profelytus, is imp. Commodi versionem adornavit, Theodoro suspectam, cujus fragmenta retinent Pontificij. 3. Symmachi Sammaritani, qui primùm Ebionita, postea judaismo nomen dedit, susceptâ iterum circumcissione: Translationem fecit sub imper. Severo, 4. 5. Quarta & Quinta sunt anonymæ, ex terræ recessibus prolatae, prior inventa apud Hierico in dolijs temp. Ant. Caracallæ, post. apud Nicopolin Alex. 6. Originis, non tam nova versio, quam nova priorum editio & coagmentatio. 7. Luciani Presbyteri, reperta Nicomedia in arcâ marmoreâ asservata, 8. Helychij, qui 79. interpretationem iterum emendavit, & Ægypti Ecclesijs tradidit. 9. Sophronij, qui tamen versionem Hieronimi latinam græcè transtulit sub Theodosio.

III. Propter lectionem Græcorum patrum: Iustini Martyris, Athanasij, Chrysostomi, Nazianzeni, Epiphaniij, Isidori Pelusiota, Damasceni, Oecumenij & reliquorum.

Tantum de Lingvâ Græcâ,

Exercitatio VII,

DE
LINGVÆ HEBRÆÆ, CHALDAICÆ, SYRIACÆ ET ARABICÆ.

Propositio

I.

PRIMA & Antiquissima omnium Lingvarum jure statuitur esse Hebræa: quippè nec ante ipsam; nec, multis post seculis, alius inter homines sermo fuerat. Hinc profectum illud judæorum nemini non protritum Elogium est: *Lafchon hackadosch Em col halschonoth*: Matrem omnis sermo lingvam veneratur Hebræam. Proindè lubet disserere breviter de ejusdem 1. Antiquitate. 2. Dignitate. 3. Sanctitate. 4. Necessitate.

II. I. Antiquitatem arguunt primò Nomina: Vocatur hæc lingua *α. Iudaica* 2. Reg. 18: 28. Esa. 36: 11. quia à populo judaico primitus purè usurpata fuit. *β. Cananaea*, Esa. 19: 18. Quia ab Abrahamo Eberi Nepote apud Cananæos ut plurimum versato, excolta & conservata. *γ. Lafchon Kodesch* i. e. lingva sanctitatis vel sancta, cum quod in eadem mysteria salutis tradita patriarchis, tum quia Deus ipse eâ usus sit. *δ. Labium Electum*, Soph. 3: 9. Et *ε. Hebræa*, per syncopen, ab Hebero Noë pronepote, q: *heberæa*. Ambrosius putat, quod ex nomine *Abram* deducatur, ut *Ebraus* ponatur pro *Abræo*: vel quod *Ebraus* notet *עִבְרָאִי* seu transforem, à R. *Abar* i. e. transivit, ut vult *Munsterus*, quippè qui in præfatione Gram. Chald. p. 10. statuit: *Non antea vocatam esse Lingvam Sanctam Hebraicam, quam Abraham trajecisset fluvium Euphratem.*

E e

III. Ve.

III. Verum *Augustinus*, quamvis nonnullibi videtur esse in eandem iturus sententiam, dum Tom. IV. in quæst. V. & N. Test. mixtis pag. mihi 186 ait: *Si ergo super Abraham vel ipse Abraham hebraus dictus est, sine dubio Hebraei ab Heber nuncupantur: Si autem non legitur super Abraham, dictos hebraeos, sed post Abraham, non jam utique ex Heber, sed ab Abraham dicuntur Hebraei: quippe cum filij Abraham primo hoc nomine appellati noscantur: in Genesi n. Ioseph & frater ejus hebraei sunt appellati. &c.* Et in quæst. super Genes. c. 24. inquit: *Quæritur quare scriptum sit, Sem erat pater omnium filiorum Heber; cum inveniatur Heber quintus Sem filio Noë, utrum ex illo Hebraei dicuntur appellati; per illum enim generatio transit ad Abraham. Quid ergo probabilius sit ab Heber tanquam Hebraeos dictos, An Abraeos merito queritur? Non dubitat tamen alibi priorem opinionem facere expressiorem, utpotè lib. XVI. de civ. Dei c. 3. Non itaq; frustra ait, ipse (Heber) primus nominatus est in progenie veniente de Sem, & prælatus est etiam filijs, cum sit quintus nepos: nisi quia verum est, quod traditur, ex illo Hebraeos esse cognominatos, tanquam Hebraeos, cum & alia possit esse opinio, ut ex Abraham tanquam Abrahami dicti esse videantur. Sed nimirum hoc verum est quod ex Heber Hebraei appellati sunt: ac deinde una detracta litera Hebraei. Et porro cap. II. primus est commemoratus Heber, cum sit abnepos ipsius (Sem) hoc est ab ipso quintus inveniatur exortus. Quia ergo in ejus familia remansit hæc Lingva, divisis per alias linguas cæteris gentibus: qua lingua prius humano generi non immerito creditur fuisse communis, ideò deinceps Hebræa est nuncupata. His similia & Hieron. quæst. Heb. T. 3. p. 381. & alios censuisse patres constat, pariterq; loquutos esse statim ex occasione videbis*

IV. Se-

IV. Secundò ipsa Historia: Hebraicam enim linguam omnium esse antiquissimam, & non modo primos nostros parentes; sed & universam eorum posteritatem ad confusionem usq; linguarum, ultra septendecim secula, hæc solâ lingua fuisse usos testatur *ἀνθρώπις* & *ἡ ἀνθρώπιος* Moses Gen. XI. I. *Erat autem universa terra unius labij sermonumq; eorundem.* Ubi etiam valde *ἐμφατικῶς* additur v. 7 & 9. in ædificatione Babel primum confusum esse labium universa terra, i. e. interp. B. Meish. tum primum divisum, & varium multiplexq; esse cœpisse, quod antea simplex, indivisum & unum fuerat. Non infallibilis pro antiquitate linguæ hujus adduci argumentum potest, quam si statuatur firmiter eandem ab initio mundi solam floruisse, & non fuisse usurpatam aliam. Huc spectat quod *Chrysost.* hom. 30. in Gen. super his verbis commentatur: *constat hinc, ait, ante extruccionem Turris Babel unam fuisse omnium hominum naturalem linguam, eademq; omnes mortales fuisse usos.* Et *Bellarmin.* l. 2. De verb. D. c. 1. *Antiquissima atq; adeò primam omnium esse linguam Hebraam testatur eum brevis atq; simplicitas, tum auctoritas doctissimorum virorum.* certum enim est eruditissimos quosq; etiam inter orthodoxos huic sententiæ subscribere, idq; non sine prægnante causa: primævam enim illam omnibus hominibus ante *γλωσσόσυγχυσιν*, eamq; communem, linguam fuisse hebræam, præter alia documenta asseverare solent ex *ὀνομασολογία* primorum parentum ac patriarcharum, fluminum, populorum ac gentium, ipsorum etiam brutorum nomenclaturâ, cujus in alijs lingvis vestigia quædam adhuc superesse *B. Gerhard.* affirmat in *Met. Stud. Theol.* p. 41. eodem argumento utitur D.

E e 2

Poly-

Polycarpus Lyserus comment. in c. 11. Gen. Quia verò ait, iam confusio illa est introducta, quaritur quam inter omnes linguas fuerit illa primogenia & antiquissima? Et de hac quaestione adhuc hodiè inter doctos disceptatur. Licet autem parum referre videatur, quam fuerit prima lingua: quia tamen opera Domini sunt magna, & investigata omne beneplacitum præbent, idè non obest etiam simpliciores de èo informari. Est autem hoc argumentum infallibile, quia Moses ante confusionem ponit aliquot nomina propria, & ea juxta proprietatem linguæ primogeniæ interpretatur, quod illa lingua fuerit prima ex qua nomina illa, juxta illam significationem, derivationem sortita sunt. Ita Adamo inditum fuit nomen à terra, è quâ fuit formatus. Heva post lapsum dicta est mater omnium viventium. Cainus accepit nomen à possessione. Seth quia Deus posuerit aliud semen pro Habel. Noachus accepit nomen à quiete & consolatione. Ergò in quacunq; lingua hæc vocabula ita accipiuntur, illa etiam est prima. Hæc autem est Hebræa. E. illa est omnium antiquissima. Paritèr Do. D. David Rungius in prælect. in Gen. c. 11. v. 1. disserit: Respiciunt quoq; ait, hæc verba ad omnia retrò secula, quod nimirum ante & post diluvium homines unâ eademq; linguâ usi sunt. Eam autem fuisse Hebræam & non aliam ostendunt Nomina propria, eisq; addita interpretationes & rationes. Quare cum hominum, qui sic appellantur, antiquitas noscitur, simul etiam linguæ antiquitas demonstratur. Conf. Theod. quest. 59. in Gen.

V. Hinc Meritò ridetur Psammethicus Ægyptiorum Rex quod lusu potius quam Experientia conatus sit phrygium sermonem esse omnium antiquissimum probare: Nimirum duos infantes, referente Herodoto lib. 2. Pastori educandos tradidit, severissimè & sub requisita præ-

statio-

statione juramenti præcipiens, ne quis audientibus illis, ullum loqueretur verbum, sed ut in solitariâ quâdam casâ caprarum uberibus nutrentur: Cum verò adesset tempus quo aliàs pueri incipiunt fari, fortè esurientes vocem Bec, Bec, qua phrygium linguâ panem significat, à caprarum sonitu mutuam ediderunt; judicavit indè Rex eam linguam esse homini naturalem & antiquissimam. Verum mittit nos Moses ad certiora principia, dicto loco. Theodoretus verò q. 60. in Gen. asserit Syriacam linguam Adamo & reliquis patribus fuisse vernaculam, Hebræam verò in sacris solum usitatam & in libris reconditam; sed aliud constat ex Gen. c. 31: 47. Ubi cumulum lapideum Laban Syriacè appellavit *jeghar Sahaduta*; Jacob verò Hebraicè *jocavit* nomen ejus *Galghed*.

VI. Si quis verò nobis objiciat 1. Quod Moses cap. præced. Gen. 10. v. 5. dicit: Septem filios japheti divisisse insulas gentium in regionibus suis, singulas secundum linguas & cognationes suas. 2. Mosen hic *πρωτογενῆς* quâdam seu anticipatione fuisse usum, vel indè constat, quod α. Spiritus S. qui per Mosen locutus est, à seipso nequaquam dissentiat, multo minus contradictionis alicujus insimulari vel debeat vel possit. β. S. literæ frequentèr per *ἕσπερον ἀρχαῖον* ita quâdam commemorare solent, ut secundum literæ superficiem ante videantur evenisse, quam revera contigerunt. E. G. Exod. 24: 7. fit mentio libri Ver. Testamenti, quod Deus in monte Sina pepigit cum filiis Israël. Ast Exod. 34. cum Deus verba Decalogi scriberet in tabulis, Moses non dum scripserat volumen istud foederis, sed tum primum accipit mandatum scribendi. Ambigere er-

E e 3

gò non

gò non est opus, quæ Exod. 24. de descriptione & dedicatione voluminis asseverantur, gesta esse post ea, quæ c. 34. describuntur. Quod & Augustinus lib. XVI. de civ. Dei. c. 4. super cap. 11. Gen. observavit, initio dicens: *Cum ergo in suis linguis ista gentes fuisse referantur, redit tamen ad illud tempus narrator, quando una lingua omnium fuit: & inde jam exponit, quid acciderit, ut linguarum diversitas nasceretur. Et erat, inquit, omnis terra labium unum &c.*

VII. 2. Quod Augustinus d. l. c. 43. & ult. asserit linguam Hebræam inventam esse post tempora Noë? *Non indicare voluit divus pater eam linguam ante non fuisse; sed solum tum primum cœpisse vocari Hebræam. Adeoq; sic rectè Eucherus in c. 11. Gen. Ante confusionem, ait, linguarum, Lingva Hebræa communis erat omnibus hominibus, ideoq; non habebat certum nomen: At tempore Heber cum multa lingua esse cœpissent, illa communis, ad distinctionem aliarum, dicta est Hebræa quia mansit in solâ domo Heber, undè Hebræi dicti sunt. Huc quoq; spectat quod elegantè in eandem censuram commentatur Philastrius, Episcopus Brixienfis, injustè à B. Gerardo in Tract. de Meth. St. Th. p. 40. erroris notari visus, quasi qui plures ab initio linguas fuisse contenderit, & pro hæretico habuerit, si quis unicam fuisse linguam ante Babel extructam dixerit. Sic enim expressè ait, eodem à Dn. D. Gerardo cit. loco, nempe in catal. Hæres. c. 106. pag. 50: *Ab Adam usq; ad Heber (duo, per incuriam Typ.) millia & septingenti anni transierunt. Erat ergò nomen lingvæ omnium hominum unum & una lingua. Ex quo autem contra Dominum cogitaverunt, subtra-**

*subtrahita est illis scientia ista cœlestis, id est, linguarum omnium prudentia & sapientia: Et Heber quidem Sanctus, qui non discessit à Deo, secundum nomen ipsius Deus voluit genus ejus pullulare amplius, hoc quoq; nomine primum in seculo nuncupari, ut ab Heber, qui non consenserat adificationi turris rebellantium, Hebræi nomine appellarentur. Prior itaque non solum paganis, verum etiam & judæis, i. e. ante Septingentos annos Heber fuisse cognoscitur justissimus, qui in Dominum credens, & à conjuratione sceleratorum hominum separatus, sui nominis primam à Domino nuncupationem meruit impetrare. Horum Abbreviator est D. Gerhard. Meth. St. Th. p. 43. in confusione illa linguarum, ait, *Babylonicâ & gentium dispersione Hebræa Lingva sinceritas in familiâ Heber conservata est, ex quo etiam dubio procul, hebræa cognominationem sortita est.**

VIII. Hic obiter sed tædiose fortè, ab hujus seculi Pseudopphetis de Præadamitis quæri potest: quam linguam calluerint scilicet & usurpaverint illi? *Phantasia de hominibus ante Adamum existentibus, est ἀρριγῶα. φ. & blasphema. Quia α. qui primum invenit & applicuit nomina rebus, is omnium primò lingua usus & locutus est. Sed de Adamo verum est prius Gen. 2: 19, 20. E. post. β. Ne quis obvertat Adami nomen non proprium esse, sed appellativum idq; hominem semper significare, respondet S. Paulus. 1 Cor. 15: 45. π πῶτ φ. ἀνθρώπος Ἀδάμ. γ. Si verò ogganniunt non potuisse alias Cainum reperire uxorem? *1. Non dum erat lex promulgata de vitando incestu, ne impediretur propterea. 2. Sorores autem habuisse Cainum è Gen. c. 5: 4. constat. 3. Posito quod nulla facta earum mentio fuis-**

set, à

set, à Testimonio tn. negativo non argumentamur firmi-
tèr. *¶* Sin dicant Cainum ædificasse urbem, Gen. 4: 17.
quod unius hominis opus nonne impossibile est? *¶* 1. Ha-
noch filius, à quo urbis denominatio facta, ei operam
locare & urbis futuræ delineationem & quasi rudimen-
tum facere potuit. 2. Sic Romulus Teste Livio, lib. 1.
Hist. R. urbem condidisse dicitur, quamvis Remum habuit
coadiutorem. Hoc his verbis insinuat *ῥομυλῶσος*: Ro-
mulum Remumq; cupido cepit, in ijs locis ubi expositi, ubiq; e-
ducati erant, urbis condenda. Illud verò paulo post: *ita*
solus potitus imperio Romulus; condita urbs conditoris nomine ap-
pellata. 2. Phrasis igitur ædificare seu condere urbem, h. l. est
urbem fundare & consummandam ab alijs structuram in-
choare. 3. IR apud Hebræos, non semper significat po-
pulosam aliquam *συμβιωσις* & civitatem, qualis Iero-
solyma, sed & acquiescit in secundis & tertijs &c. Tan-
tum de lingvæ Hebrææ Antiquitate.

IX. II. Dignitas Lingvæ Hebrææ, quæ altera ejus
affectio est, exindè conspicua fit, quod Hebræa nullam
aliam, sed cæteræ omnes lingvæ illam matricem seu de-
rivationis originem agnoscant. Hanc assertionem pro-
bant & antiqui patres, & recentiores Theologi. *α.* Pro
illis solus loquatur divus Hieronimus qui in c. 3. Sophi.
inquit: *Hebræa lingua ut cæteris omnibus prior & vetustior*
est, ita lingvarum omnium mater existit, omnibus admista &
quasi interspersa est, ut nulla gens sit, nulla lingua tam barbara
tamq; procul remota ab Hebræa consuetudine, qua non mater-
na aliqua vocabula, h. e. Hebræa, sive integra, sive corrupta
retineat. *β.* Pro his causam edisserat unus ex hetero-
doxis Rob. Bellarminus l. 2. de V. D. c. 1. *Lingva Hebræa*
omni-

omnium fait mater: reliquæ verò hujus ferè quasi quadam idiō-
ματα & dialecti, quarum aliæ affiniores, suæq; matri similiores
sunt, aliæ longin ab origine suâ deflexerunt. Alter ex or-
thodoxis, Forsterus, in præfat Lex. Heb. scribit, *ingentem esse*
gloriam & felicitatem lingvæ Hebrææ præ cæteris, quod ab a-
lijs lingvis nihil mendicet aut mutuetur; aliæ verò ab hac
multas voces mutuuntur.

X. Duobus hic adversarijs obviam eundem est I.
Pfochenio, qui in Diatribe de puritate L. Gr. in N. Te-
stamento pag. 2. & 3. tria regerit, *α. β. γ.* ait: Quod au-
tem reliquæ lingvæ ex Hebræâ ortæ non sint, facilè e-
tiam cuilibet patere potest. Etenim nullum adeò è-
πισην κὴ θελογόμενον esse reor, ut sibi persuaderi patia-
tur omnes reliquas, præter Hebræam, lingvas diversif-
simas unoq; tempore, imò uno momento hominum men-
tibus à Deo in turri Babylonicâ inditas, ab Hebræâ dima-
nasse. *β. γ.* Quod non potuissent diversæ Lingvæ ab
unâ scaturigine derivari, nisi facta fuisset per omnipo-
tentiam Dei lingvarum confusio. 2. Incredibilis hæc
res cæcæ rationi apparet, quæ nullum hic venerari my-
sterium vult, Deo verò nil impossibile esse credit Ma-
ria, negat Pfochenius; distingvè ergò Miraculum à Na-
turâ. Admirandam in singulis hisce agnoseunt eruditi
potentiam Dei; ideoq; Augustinus lib. XVI. de civ. D. c.
4. circa finem ait; *Per lingvas divisa sunt gentes, disper-*
saq; per terras, sicut Deo placuit, qui hoc modis occultis no-
bisq; incomprehensibilibus fecit. Ac mirum sanè, ait D. Run-
gius de Dispers. Gent. Gen. 11. v. 8. *hoc temporis intervallo,*
quarta tantummodo generatione potuisse & numerum homi-
num tantoperè augeri, ut se in 70. populos diffunderet, quorum
princi-

principes c. 10 sunt numerati, & in tantum crescere! Revocat, dicente eodem Rungio, hac pœna memoriam beneficij divini, qua Spiritus S. effusus super Apostolos subito linguarum omnium notitiam restituit. Neutrum verò caruit miraculo. *β. §. 9.* dicit Pfochenius: Accedit insuper etiam hoc, quod exigua admodum inter tot lingvas sit convenientia. Certè quamvis in tantâ sonorum diversitate, interdum radix seu thema unum, linguæ alicujus cum Hebræâ cognationem habere videatur; centum & mille tamen è contrario sunt, ubi ne vestigium quidem Hebræi sermonis deprehenditur ullum. Exempla infinita si chartæ paterentur angustia, produci possent. *κ. 1.* Ex *Ἰσθμια* vocum, ad discrepantiam omnimodam linguarum non semper v. c. *2.* Si major reliquarum cum linguâ Hebræâ fuisset convenientia, debilior fortè diceretur ei divina potentia, quippè quæ confusionem non fecisset notabiliorē. *3.* Quædam ergò voces Hebrææ, quamvis pauciores, in reliquis lingvis sunt retentæ integræ; quædam per *σχηματα* nonnihil immutatæ, ut supra de origine ling. ostensum; quædam verò ita sunt intricatæ, transpositione literarum syllabisq; de industria variatæ & intortæ, ut quamvis ratio deflexionis hujus, ad regulas nonnullas quodammodo videatur posse reduci, ut initio Exercitationis de linguâ latinâ factum est; soli tamen transgressionum vindici, omnipotentis Dei justitiæ exsecutio propria est. Illud de primâ origine; hoc de linguarum verâ confusione; istud de origine & confusione simul testimonia ministrat. *γ. §. 10.* inquit. Et hoc quidem ad eò verum est, ut ij qui ad Hebraicam omnes alias lingvas revocare student, non solummodo maximam partem allusiones, sed persœpè etiam longè petitas,

petitas, allusionumq; nomine vix dignas in medium protrahant, atq; ferè sic *φλυαρεῖν* nugalsq; divendere videantur. *κ. 1.* Ab hujus vel illius auctoris minus ritè adhibitis allusionibus, ad totum originationis sive artificium sive studium improbandum, non v. conseq. vetus enim est Canon: argumentari à particulari ad universale N. V. C. *2.* Distingve igitur, inter allusiones probabiles & ridiculas seu falsas. *3.* Plures autem eosq; probabiliores ac multo evidentiores dari derivationis modos, quam allusivos, supra c. l. docui; quibus aut demonstret Pfochenius contrarium; aut *φλυαρίας* suas resorbeat. *4.* Majestatem sapientiæ & potentiæ divinæ (quippè quæ in minimis maxima esse sæpè solet) celebrare non est nugari: At duas & viginti literas, tot tamq; diversissimarum linguarum posse sistere genealogias, est majestatem sapientiæ & potentiæ divinæ celebrare. E. Hoc idem non est nugari.

XI. II. *Salicæ*, Archiepiscopo Toletanæ, qui Gothicas literas omnium primas fuisse arbitratur; & alijs nonnullis qui linguam Svecanam autumant esse originalem. *α.* Ille procul dubio deceptus è suspitione de vetustate Runarum fuit. *κ.* Verum enim verò, characteres literarum Sveo-gothicos de antiquitate cum quavis alienâ gente posse certare non diffiteor; Figuris verò, quibus usus est Dei ipsius digitus & Moses, eos antecessisse, nullâ veritatis specie persvaderi potest: posito verò quod Sveci à dispersione gentium, statim sibi literas effluerint, linguæ tamen id derivationi aliundè, nihil demit, cum scriptio lingvis accidat, & planè accessoria sit. *β.* Hi verò sic argumentantur: *Quæcumq; lingua dicitur a Mo-*
se, tem-

se, tempore struenda turris Babylonica fuisse confusa, ea amplius non manet. At lingua primæva dicitur a Mose, tempore struenda turris Babylonice fuisse confusa Gen. 11: 9. E. Lingua primæva amplius non manet. Et per conseq. Quæcunq; lingua hodierno die frequentatur & manet, ea nunquam fuit primæva. At lingua Hebræa hodierno die frequentatur & manet, E. lingua Hebræa nunquam fuit primæva. Et rursus per conseq. Non ante cepit lingua Hebræa, quam vel lingua Gothica, vel aliæ oriebantur. Unde lingua Sveo-Gothica ab Hebræa originem non traxit, sed potius est originalis. R. 1. Propositionem majorem prioris syllogismi fallere per *ψευδὲς μέρειν* textus: quamvis enim Gen. 11: 9. *Labium universæ terræ* dicatur fuisse confusum, α. non tamen id intelligendum erit de lingua Patriarcharum Noæ, Semi, Arphaxad, Salæ & Heber, qui, magno consensu Theologorum, in ædificandam turrim non consenserant, ideoq; linguam Hebræam retinentes ad posteros eandem transmiserant. Sed filiorum Chami & Nimroditarum, Gen. 10: 10, & c. 11: 2. qui statim una cum reliquis dispersis populis hebraicè per confusionem loqui desierant. β. Aliud igitur est dicere: *Labium universæ terræ*, id est sermonem hominum incolentium totam terram; aliud verò *labium universæ terræ*, fuisse confusum: prior præsis est *ἑγγραφε*; posterior est *παράγγραφε*, ne dicam *ἀντίγραφε*. γ. Confundere labium non est creare novas linguas: Theodoretus enim citante Rungio in c. 11. Gen. p. 375. observat, quod Dominus dicit se non daturum novas linguas, sed velle confundere sermonem: judicat autem verba ita fuisse confusa, ut tamen aliquid ex principali

lingva

lingvâ Hebræa, singula retinerent, quod & docti Grammatici ostendunt, quomodo ex fontibus Hebræis reliquarum linguarum appellationes fluant. Paritèr loquitur Policarpus Lys. in Gen. c. 11: v. 7. ad verba: venite descendamus p. 425. Non creabimus, ait, novas linguas, tantum miscbimus literas & mutabimus pronuntiationem, ut non amplius se mutuo intelligant. Sicut omnino certum est reliquas linguas omnes, maximâ ex parte ex primogenia, tanquam rivulos ex fonte profluere: & docti quovis tempore hoc studio delectati sunt, ut investigarent, quomodò per inversionem, transpositionem & mixtionem literarum, inter linguas maximè peregrinas, summa esset quoad radicales literas cognatio. R. 2. Propositionem minorem non esse intelligendam de totâ lingvâ primæva, sed de toto lingvæ primævæ; quod tamen retentiâ paucarum vocum nequicquam tollitur. R. 3. Propositionem Majorem posterioris Syllogismi, quo petitur principium, fundari in non concessâ hypothese: Contrarium enim antea patuit, tum ex ipsis nominibus rerum & personarum proprijs, eisq; adjunctis rationibus & interpretationibus; tum ex consensu patrum & variorum authorum. Quibus accedat Berossus antiquissimus Scriptor: is enim non obscure testatur, terram ante diluvium vocatam fuisse *Arez*, & ignem *Esch*, quibus nominibus Hebraicis in hunc usq; diem easdem res exprimunt Judæi. Verba autem illa Berossi, persequuturi causas cognominum Noæ ac *Tytheæ* uxoris ejus, extant lib. 3. de antiq. jani patris & cognom. p. 24. ubi inquit: Neq; minus Tytheam, quæ mater omni-

F f 3

um e-

um erat, A R E T I A M, i. e. terram vocabant, & E S T A M, i. e. ignem post mortem cognominaverunt; quia ipsa regina sacrorum fuerat, & puellas docuerat sempiternum ignem sacrorum inextinctum servare. Conf. Fridlib. qui super verba Gen. c. 11: 9. vocatum est nomen ejus Babel, ait: videtur hæc vox servata è lingvâ primævâ, unde manârunt ista in lingvis varijs *Babai*, Balbus, Babel &c. Et cl. 7. quæst. 7: Delevit Deus ex animo architectorum habitum Lingvæ Hebrææ, omnibus prius communem. Hæc de dignitate.

XII. III. *Sanctitas* hujus lingvæ, præterquam quod partim sit ab *objecto* i. e. rebus sacris & divinis mysterijs, è quibus doctrina V. T. constat; partim ab *Effectu*, quod sanctificet, Joh. 17: 17. Maximè tamen petitur ab *Efficiente*, cum à *pæccatis* procreante, tum conservante Deo O. M. undè statim ardua illa quæstio, diu multumq; inter nos & adversarios, præsertim pontificios vexata, oritur de sermonis Hebræi integritate: An scilicet Deus hanc lingvam ita semper conservaverit, ut Textus V. T. originalis & Hebræus, etiam hodierno die, integer extet, inviolatus & incorruptus?

XIII. Affirmant Doctores pontificij textum Hebræum V. T. vel à judæis odio christianæ religionis, in multis Scripturarum locis, esse studio depravatum, utpote *Melchior Canus*, *Lindanus*, *Huntlaus* &c. vel negligentia librariorum, propter literarum similitudinem, aliquæ incuriâ; partim ignorantia Rabbiorum, qui puncta addiderint, errores contraxisse perhibent, ut cum *Driedone* statuit *Bellarminus* Lib. 2. de V. D. c. 2. R. Nos, loquenda de universali corruptione, quæ omnia

Exem-

Exemplaria penetrarit, hoc ipsum pernegamus, hisce *ῥυρωτριμῶς* suffulti rationum momentis: 1. Super quorum doctrinam in rebus fidei sumus superstructi, illorum doctrinam & scripta, divina providentia labefacta non permisit. At exstructi sumus super doctrinam non solum Apostolorum, sed & prophetarum Eph. 2: 20. E. 2. Si corruerant aliquando Judæi scripturas, vel id fecerunt ante Christi adventum, vel postea: Si ante, quare Christus & Apostoli nunquam eisdem eapropter reprehenderint, præsertim cum leviora crimina non tacuerint? Cui etiam credibile erit Christum Joh. 5: 39. & Matth. 23: 2, 3. ad scripturas corruptas sine ullâ præmonitione legendas homines invitasse? vel ad corruptores audiendos & sequendos amandasse? Sin autem post Christi adventum id factum est, quare testimonia quæ à Christo & Apostolis citantur, eo modo quo sunt citata, in Mose & prophetis inveniuntur? Hoc argumento usum esse *Origenem* lib. 8. in Esajam refert *Hieronymus* in c. 6. Esa. Tom. V. Fol. 14. addens: *Sin autem dixerint post adventum Domini Salvatoris, & predicationem Apostolorum, libros Hebræos fuisse falsatos, cachinnum tenere non potero, quod Salvator, Evangelista & Apostoli ita testimonia protulerint, ut judæi postea falsaturi erant.* Conf. August. lib. 15. de civ. D. c. 13. Si quæram &c.

XIV. *Instantia*. Dicat quis istos codicum Hebræorum errores post Augustini & Hieronimi tempora accidisse? R. 1. Augustini rationes semper valere: & *Neg.* credibile esse judæorum gentem tam longè lateq; diffusam in hoc mendaciam conscribendum uno consilio potuisse conspira-

re. R.

re. *B.* Nequè 70 homines (interp.) qui etiam ipsi judæi erant, in uno loco positos ipsam veritatem gentibus alienis invidisse, & communicato istud tunc fecisse consilio? *R.* 2. Si post illorum tempora depravatio illa contigisset, quæ causa reddi posset, cur Psalmorum interpretatio Hieronimi, cum textu hodierno Hebræo per omnia quadret, & tamen de depravatione Psalmorum præcipuè Papistis querelæ extent?

XV. 3. Si judæi S. literas voluissent corrumpere in odium Christianorum, procul dubio sustulissent præcipua vaticinia de Messia; id autem non est factum. *E.* conf. loca. *Psal.* 2: 12. *Esa.* 53: 4. Ubi in latino legis: putavimus eum q: leprosum & percussum à Deo & humiliatum; in fonte legitur: *Myccheli Elohim umeyneh,* percussum Deum & Humiliatum, quod magnum judæis facessit negotium, qui Christum futurum Deum non credunt. Sic in priore loco Græci & Latini habent: Apprehendite disciplinam, ne irascatur Dominus. At in Hebræo est: *Nascheku bar, ofculamini Filium i. e. Reverentiam exhibete filio Dei, ne irascatur,* qui locus, judice Bellarmino ipso, invictissimus est. 4. De incredibili alias judæorum religione erga sacros lib. scribit *Philo* de egressu fil. Israël, (& citatur ab *Eusebio* lib. 8. c. 2.) usq; ad sua tempora per spaciū amplius 2000 annorum, ne verbum quidem fuisse unquam in lege immutatum; & quemlibet etiam judæum centies potius moriturum, quam ut pateretur legem in aliquo mutari. De superstitione autem judæorum recentiorum, qui legem serè ut Numen adorant, & si quando in terram ceciderit, jejuniis publicum indicant, testatur *Experientia.* Conf. *Bellarmin.* lib. 2. de V. D. c. 2. cujus auctoritatem in hoc passu, *Esawitæ* ecet. libentèr è medio tollerent.

XVI. Ne-

XVI. Negativam suam *Bellarminus* dupliciter probare nititur: 1. Proferendo loca nonnulla, in quibus fontem turbidum fluere existimat. Utpotè *a.* *Esa.* 9. v. 6. ubi in Hebræo est *jikra* vocabit, cum tamen pleriquè cum versione vulgatâ exponant passivè vocabitur? *R.* 1. Idem est sensus quidem: vocabit nomen ejus, scilicet sive æternus pater, sive unusquisquè, qui nomine suo eum appellaturus est, vel vocabitur. Verum prior versio & literam & sensum observat, posterior solum sensum. *Inst.* At *Gloriatur Bellarminus Calvinum ipsum ad veritatem & veritati vulg. versionis subscribere, & textus originalis integritatem tollere, dum ait L. 2. De V. D. init. c. 2. imprimis Calvinus in instit. contendit esse legendum Esa. 9. Et vocabitur admirabilis &c. At Hebraus textus non habet vocabitur, i. e. jickare, sed vocabit jikra, neq; ignoravit Calvinus meliorem hoc loco vulgatam editionem esse, quam Hebraicam.* Sic enim ait: Nequè est quod oblatrent judæi, & sic lectionem invertant: hoc est nomen quo vocabit eum Deus, fortis, pater futuri seculi, ac demum hoc unum filio reliquum faciant, ut sit princeps pacis: quorsum enim tot Epitheta in Deum h: loco congesta forent? igitur confessione *Calvini turbidus alicubi fuit ille fons, quem ipse idem ubiq; purum videri volebat.* Pari ratione *Jer.* 23. &c. *R.* 2. *Calvinum nequaquam vertere: vocabitur admirabilis, sed verba ejus inst. L. 1. c. 13. Sect. 9. hæc sunt: Hoc est nomen quo vocabunt eum, Deus fortis, pater futuri seculi, &c. Oblatrant hic quoq; Judæi &c. Quamvis autem Calvinus ad huc recedat à litera ob metum interpretationis judaicæ, cui alias solet favere, ideoq; meritò reprehendendus sit, nullum tamen inde subsidium Cardinali *πύργος* páρτος adest,*

adeſt. β. Pl. 22: 17. *Nemo Chriſtianorum, ait Bellarm. eſt, qui non legat: Foderunt manus meas & pedes meos; Textus verò Hebraici legunt, ſicut Leo, Caari, non foderunt, quod dicitur Caru? β. 1. Per inſt. in multis Exemplaribus legi Caru jadai foderunt manus meas, teſte Galatino lib. 8. c. 17. Et Joh. ſſaaco contra Lindanum L. 2. β. 2. Aliud eſt dicere locum eſſe corruptum, aliud diverſæ lectionis: Maſorethæ enim duplicem hujus loci lectionem fuiſſe teſtantur. Undè etiam Paraphraſtes Chaldaus utramquæ ſignificationem conjunxit: ſicut & Avenarius putat eſſe compositam vocem ex Caar & Ari leo, ſenſu eo: Sicut leo foderunt. Itaq; β. 3. Ab anomalia quadam Grammatica ad textus corruptionem N. V. C. γ. Pl. 19: 5. Hebraici codices legunt: In omnem terram exivit Kavam j. e. Linea ſeu perpendicularum eorum: cum tamen LXX verterint φθόγγος. δὲ τῶν: & eorum verſionem approbaverit B. Paulus Rom. 10: 18. ubi hunc Pſal. citat, quid quod Hieronimus ad literam reddidit ex Hebraeo: Exivit ſonus eorum. β. 1. Non eſſe neceſſe ut LXX legerint Kolam, q: quod errore quodam poſitum fuerit Kavam, Lorinus in comment. in h. l. & ipſe Pont. agnoſcit cum nonnullis alijs. 2. Genebrardus in Scholijs in Pl. 19, ſcribit vocem Hebraicam ſignificare quidem Lineam, ſed LXX reſpexiſſe ad ſenſum, eoſq; ſecutum eſſe Apoſtolum in allegatione, Et Hieronimum in verſione ſua, quia doctrina Apoſtolorum eſt linea, non minus quam prophetarum, ac regula omnium in Eccleſia dogmatum. 3. Chriſtus & Apoſtoli non ſolum in hoc loco, ut obs. Dn. D. Gerhard. Sed etiam alibi paſſim in N. T. to dicta ex V. T. allegant, non juxta verba textus Hebraici, ſed juxta verſionem LXX interp.*

ut Mo-

ut monet etiam B. Hier. in quaſt. ſuper Gen. c. 46. 4. Aliud eſt igitur Scripturam transferre, aliud locum Scripturæ allegare, etiam orthodoxi è verſ. vulgata adducunt dicta Scripturæ, nec tamen eandem faciunt authenticam, ſed neceſſitate urgente provocant per viam juris ad ſummum tribunal & fontes. Δ. Si quæ præterea à Bellarm. vel alijs objiciuntur, hæc unicâ cautione vileſcunt: Menda librariorum emendari vel Maſoretharum marginalibus notis, vel diligenti collatione cum correctioribus exemplaribus. Conf. Dn. D. Terſeri Diſſert. de Textus Hebraei V. T. integritate.

XVII. II. Irrepiſſe in Textum Hebræum Errores ignorantia Rabbiorum, qui addiderunt puncta. β. Huic figmento opponenda breviter. 1. Aſſertio Chriſti Mat. 5: 18. Et Luc. 16: 17. 2. Notæ Maſorethicæ quæ conventum Tiberienſem præceſſere, & mentionem faciunt punctorum vocalium. 3. Natura vocalium, quippè quæ anima vocum ſunt. 4. Alias Divinæ revelationis certitudo periclitaretur, ſi poſſemus puncta detrudere & aliter pro lubitu legere, ut gannit Bellarm. in fine c. 2. lib. II. de V. D. 5. Scripturarum Perfectio. 6. Perſpicuitas. 7. Rabbiorum teſtimonia. &c. Conf. Dn. D. Calov. T. I. l. com. c. IV. q. 29. pag. 728. ſeqq. Hæc de ſanctitate.

XIIX. IV. Neceſſitas lingvæ Hebrææ, notitiæq; ei uſdem, ſtante hæc hypothefi veriffimâ ac certiffimâ, quod ſolus Textus Hebræus in V. T. ſit authenticus, & quod ab omnibus verſionibus ad illum in dubijs provocari poſſit ac merito deceat, ut ſuprà oſtenſum, liquidò conſtat: Oppidò enim illinc apparet futuro Theologo

Gg 2

hujus

hujus lingvæ studium cum primis necessarium esse. 1. Ut certior reddatur unusquisq; fontes ita, & non aliter fluere. 2. Ut quis proprietates & *εμφασεις* vocum investigare, doctrinas in una sapius vocula latentes perquirere. Textum solidius explicare, exortis controversijs firma conscientia sententiam suam pronunciare, & tandem pressius adversarios refutare possit. 3. Quia nulla unquam erit versio omnibus suis numeris absoluta, beataq; undè aliqua in quibusdam versionibus, sapienterò si non emendanda, tamen illustranda, veniunt, quod non nisi è fontibus V. & N. T. fieri licet. Huc refertur à nonnullis Ps. 68: 27: in Ecclesijs benedicite Deo Domino (*Mimækor*) i. e. ex venâ, seu fontibus Israëlis: Doctrinæ celestis enim fluente per hanc lingvam in populum Israëliticum primò redundarunt, Rom. 3. 26. Esaiæ. 12. 3.

XIX. Huc Patrum suffragia spectant: Hieron. adv. Helvid. T. III. Multò purior, ait, manere credenda est fontis unda quam rivuli. Et in Epistola ad Suniam & Fretellam: Sicut in N. T. recurrimus ad fontem Græci Sermonis quo Novum scriptum est instrumentum; ita in V. T. ad Hebraeam recurrimus veritatem. Et in Epist. ad Vitalem: se tanquam ad arcem quandam & presidium, sic ad Hebraicam veritatem solutum esse confugere. Paritèr Augustin: lib. 2. de Doct. Christ. c. 11. Latina quidè lingva homines, quos nunc instituendos suscipimus, duabus alijs ad scripturarum divinarum cognitionem habent opus, Hebraâ scilicet & Gracâ, ut ad Exemplaria precedentia recurratur, si quam dubitationem attulerit Latinorum interpretum infinita varietas. Item lib. XV. de Civ. Dei c. 13. circa finem ait:

ait: Rectè fieri nullo modo dubitaverim, ut cum diversum quid in utriusq; codicibus invenitur, quandoquidè ad fidem rerum gestarum, utrumq; esse non potest verum, ei lingua potius credatur, undè est in aliam per interpretes facta translatio. Hilarius in Pl. 118. Frequentèr admonuimus, ait, non posse satisfactionem intelligentia ex Latinitatis translatione prestari. Cassiod. lib. 1. inst. c. 15. Decet ut undè ad nos venit salutaris translatio, undè iterum redeat decora correctio: Agmen claudat gravissima cohortatio D. Lutheri, qui T. III. Lat. jen. in Pl. 45. fol. 462. sepe monuit, inquit, ut Hebraeam lingvam disceretis, nec eam ita negligeretis. Etsi enim ejus lingva nullus alius esset usus, tamen pro gratiarum actione discenda erat, quod pars quadam religionis & cultus Dei sit, eam lingvam docere & discere, qua sola quicquid unquam Divini est, docet. Auditur enim in eâ Deus loqui, audiuntur Sancti invocantes, & maximas res gerentes, ut studium quod in hanc lingvam discendam collocatur, Missa quadam seu cultus Dei meritò vocari posset. Quare seriò vos hortor ne eam negligatis: Periculum enim est nè Deus hac ingratitude offensus, privet nos non solum cognitionè hujus Sanctæ lingvæ, sed & Gracæ, latinæ & totius Religionis: quam facile enim ei est, excitare barbarum aliquem populum, ut hæc lingva unâ intereant; Et post pauca: Theologos oportet esse munitos contra Papam, & aliud odiosum hominum vulgus, qui cum unam Hebraeam vocem sonare didicerunt, statim putant se Magistros hujus Sanctæ lingvæ; ibi nisi eam tenuerimus, tanquam Asinis illudent & insultabunt. Si autem nos quoq; muniti fuerimus cognitione hujus lingvæ, poterimus eis impudens os obstruere; Sic enim Diabolo, & ejus Ministris resistendum est. Arbitror autem nos

habituros Religionis nostræ hostes Hispanos, Gallos, Italos & Turcas etiam, ibi certè cognitione Hebræa Lingva opus erit: Scio enim quantum mihi contra hostes meos profuerit. Quare hæc quantulacunque cognitione infinitis aureorum millibus carere nolim. Si vos quoque dabit operam, qui aliquando docebitis Religionem, ut hanc quoque lingvam discatis, si non pecora Campi, & indoctum vulgus haberi vultis. Et paulò post: Sed opus est etiam ducibus quibusdam doctrina, & oportet habere pugnatores, qui stant in acie, &c. Tantum de Lingva Hebræa.

XX. II. Lingva Chaldaica Hebrææ idiotismus & dialectus est, terminorum variationibus, & paucis quibusdam radicibus ab ea discrepans. Seu promiscuè distinguuntur lingvæ usurpatæ in oriente, characteribus, vocabulorum flexionibus, affixis, notis punctorum, sono vocalium, & dictionibus aliquot proprijs. Et cum lingva, quæ inter populos Orientis à puritate sermonis Biblici aliquantulum recedit, communiter etiam ab ipso Spiritu S. vocetur Aramica; Aram verò designet maximum tractum plagæ Orientalis, dicaturque Aram Damasci in Syria 2. Reg. 8. 7. Aram in Ramoth Gilead ibidem v. 28. Aram Padan Gen. 28. 2. Aram Maacah, 1. Par. 19. 6. Aram Naharaim, i. e. fluviorum seu interamnis vel Mesopotamiæ, Deut. 23. 4. de quibus consulatur Beroaldus lib. 4. Chron. Hinc eadem lingva in genere vocatur Chasdim seu Chasdi, i. e. Chaldæorum seu Chaldaica, Arammi Syriaca, Babilii Babylonica, & Aschuri Assyriaca. Moses Gen. 22. 21. Kemuelem, filium Nahoris Abrahami fratris, nominat patrem Aram (vulgata legit Syrorum, & Luth: vom dem die Syrer kommen) quem Svecus interpres secutus: aff hwißen the Syrier komne

fomne äro) quo subindicat eum vel fuisse nominis huius Authorem, h: e: & gentis & territorij, quod gens illa incoluit, q: & gens & terra denominata sit ab Aram postremo filio Semi proavo suo, de quo Gen. 10. 22. vel habuisse filium nomine Aram, à quo Aramaea gens, lingva & terra cognominata sit.

XXI. Lingva Aramica dividitur ab Angelo Caninio in locis Hebr. N. T. in Arabicam, Ethiopicam & Syriacam. Lingva verò Syra hæc vel proprias habet literarum figuras, de quâ paulò post; vel cum Hebraicis characteribus comunes, quæ tanquam adhuc generalior vicissim gemina est, Assyriaca & Talmudica. Illa est lingva ea Aramica, quam judæi cum Assyrijs 70. captivitatis annis familiariter conversati addidicerant. Et hæc ipsa lingva Assyriaca denuò distribuitur in Chaldaicam κατ' ἐξοχήν & Paraphrasticam. Chaldaica quam B. Gerhardus Babylonicam, & D. Calovius insuper Biblicam ac Mesopotamicam vocant; omnium purissima est, quæ non solum Proceres & Philosophi Babylonicæ, sed & nonnulli è Sanctis Dei Amanuensibus & Prophetis usi sunt: Extant enim hæc lingvâ in V. T. ti codice Scripta seqq. α. Gen. 31. 47. De appellatione lapidis Testimonij. β. Hestræ c. 4. à ψ. 7. ad v. 19. c. 6. commemoratur Epistola scripta ad Regem Arthahastha, ejusque responsum, aliaque nonnulla à Chaldæis, & ad Chaldæos exarata. Item c. 7. à v. 11. usque ad v. 27. De Privilegio Ecclesiastico. γ. Jer. 10. 11. De responso dando Chaldæis. δ. Dan. 2. à ψ. 4. incl. ad c. 8. exclusivè. Ubi Regis Nebucadnezaris de somnio relatio, consultatio & Acta nonnulla recensentur. ε. Vocabula quoque nonnulla Chaldaica Textui Hebræo passim

sim inveniuntur inspersa, e. g. Pl. 139. v. 2. & 17. *Rea* pro *Ratzen* cogitatio, voluntas, & v. 20. *Ar* pro *Tzar* hostis. &c. *Paraphrastica* lingua est quam Chaldaei interpretes adhibuerunt in suis *Targumim* & explicandis scripturis Hebraicis pro Judæorum vulgo, qui post reditum è captivitate Babylonicâ tenuerunt loqui Chaldaicè: *Talmudica* verò lingua est, quâ Judæi sunt usi in consignando suo *Talmud*, quod est, Corpus doctrinæ vastissimum, universum jus, omnemq; judæorum scientiam complectens, quippe ex lingua & idiotismis Hebraicis, multisq; vocabulis græcis, Latinis, Arabicis, & insuper Barbaris congestum est, digestumq; in aliquot volumina, quid verò in singulis contineatur, vide sis præter *Galatinum de Arcanis*, *Lexicon Schindleri* fol. 948. 949. Huc etiam reducitur Lingva *Rabbinica*, quæ cognitionem habet cum Idiome Talmudico, quâque usi sunt *Rabbini*, seu Judæorum commentatores *Biblici*. Hæc quoque ex alijs & diversis lingvis confuta multa ex Philosophis accepta venditat pro suis, quæque ex N. T. to admiscet magno supercilio conatur dissimulare. Estq; eadem hodiè non solum mixtîm Hebræa, sed & Germanica, Hebræis saltè figuris exscripta, teste *D. Valhero in officinâ Biblicâ* p. 252.

XXII. Cum paulò ante facta sit mentio *Targumim*, seu Chaldaicarum Paraphrasium, quarum Doctrina insigni præstat celebritate & amplitudine, lubet hoc loco perpendere, sed breviter, earundem Affectiones primarias, quales sunt: 1. Origo. 2. Differentia, 3. Utilitas. 4. Autoritas.

XXIII. 1. Origo est gemina. *a. Vocis: Targum* enim quod *תרגום*, translationem seu interpretationem denotat, est à

est à *R. Ragam*: i. e. lapidibus obruit; Sed *Targem* chald: significat exposuit, liberiùs interpretatus est. Et quamvis vox *Targum* generalior sit, ad omnes quoq; alias linguas apta extendi; usus tamen obtinuit, ut per eandem *εργαζομαι* intelligatur tantummodò Chaldaica *Bibliorum* Vet. Test. translatio. *β. Rei*: quocircà cum tempore captivitatis Babylonicæ in vulgari apud Judæos usu lingua obtinuisset Chaldaica, in eandem jam Vernaculam factam Paraphrastæ Scripturam Sacram transfuderunt, non quatenùs Hebræam linguam Judæi ampliùs non intellexissent, ut censet *Bellarminus* Lib. 7. de V. D. c. 15. Contrarium enim constat ex *Joh. 5. 19. Act. 26: 14. c. 15: 21: c. 17: 11: c. 21: 40. c. 22: 2. & cum primis Luc: 4: 17: seqq:* ubi salvator *Esaiam* hebraicè ita legit, ut omnium in Synagogâ Nazarethana congregatorum oculi fuerint *ατενίζοντες αυτω* attendentes ei; sed quia labium Chaldaicum ipsis jam erat familiare, voluerunt Paraphrastæ in eodem rudiori populo quandam tradere Scripturarum explicationem.

XXIV. Est autem Paraphrasis hæc vel *communis*, eaque juxta perantiquam V. T. ti partitionem triplex, *a.* Una in *Pentateuchum*, *β.* Altera in Prophetas, excepto Daniele. *γ.* Tertia in Hagiographa exceptis *Esdrâ & Paralipomenis*: fortè quia *Chronicorum* pleraq; erant in libris Regum exposita; *Esdra* verò & *Daniel* magnam suorum librorum partem scripserunt Chaldaicè. Illa est *Onkelos*; ista *Jonathanis*; hæc *Rabbi Josephi Cæci*. Singularis rursus est vel *integra* super aliquot libros *Biblicos*; vel *imperfecta* in aliquot duntaxat versiculos, cujus *Exempla* in *Psalms* extant & *Jobo*. Conf.

Schindl. Lex. quem sequitur Helvicus de Paraph. Chald. c. 2.

XXV. Primus omnium scripsisse perhibetur suam Paraphrasin, *Targum Babylonicum* appellatam, ante natum Christum annis 40 circiter & quod excedit, *Jonathan* filius *Uzielis*, discipulus *Hillelis*, & *Simeonis Iusti*, qui *Iesulum* suscepit in ulnas, condiscipulus. De cuius versione *Galatinus* L. 1. de arcanis cath. verit. c. 3. sic scribit: *Quod sensum ex sensu traduxerit, & ita obscurissima quæque vocabula exposuerit, ut quæcumq; de Messia dubia & latentè scripta erant, certa atq; clarissima reddiderit, adeo ut ejus editio, non tam interpretatio, quam glossa atq; expositio videatur.*

XXVI. Hunc centum ferè annis postea secutus est *Onkelos*, *Eleazaris* magni discipulus, diciturque seu filius fuisse, seu nepos ex sorore Imperatoris *Titi*, & post devastationem secundi Templi suam Paraphrasin scripsisse. Recentiores tamèn *Rabbini* alium eundem statuunt, ejusq; Paraphrasin æq; esse antiquam ac *Jonathanis*. *Paulus Fagius* in *Præfat. Chald. Paraph.* à se editæ testatur & *Onkelosum* & *Jonathanem* integram Bibliorum Hebraicorum versionem confecisse: quamvis hodiè de *Onkelosij* versione nihil aliud extet, quam *Pericope* in *Pentateuchum*: atque editionem *Jonathanis* in *Psalterium* extare, sed penes paucissimos, qui eam propter *Mysteria Fidei Christianæ*, quæ continet, osculent. *Quidam* etiam *Psalterij* versionem tribuunt *Rabbi Akila* & *R. Joseph. Cæco*.

XXVII. Tertia Paraphrasis, *Targum Ierosolymitanum* appellata, prioribus posterior, & nonnihil ab iisdem diversa

versa est. Cujus creditus Author *R. Joseph* quando vixerit, incertiùs est. Alij *Aquilam* ejus faciunt Authorem. Versionem hanc, quod odium Christianismi passim redoleat, colligitur esse *Jonathanis* omninò posteriorem: sed diversa ab his omnibus refert *Thomas Wegelinus* in *Disp. Theol.* *Jonathanem* enim ait vertisse *Pentateuchum* & *Prophetas*, *Onkelosum* itidem *Pentateuchum*, tertiæ versionis Authorem ignorari.

XXVIII. 2. *Differentia* in his paucis conspicua evadit: quod quamvis sermo chaldæus Hebræo valde affinis sit, præsertim in libris Biblicis: quia tamen ut in alijs lingvis, variæ, temporum injuriâ, animadvertantur mutationes fieri; ita deprehenditur etiam lingua Chaldæa nonnihil, seculis posterioribus immutata: Paraphrases enim Chaldæicæ non per omnia conveniunt cum lingvâ *Danielis* & *Eldræ*. Proxima sermoni Hebræo esse Paraphrasis *Onkelis* judicatur, qui textum Hebræum verbotenùs reddit, ideoq; facilimè potest intelligi. *Jonathanis* etiam stylus non contemnitur, quamvis sit liberior, uti & *Hierosolymitanus*: hæc enim ambo *Targumim* commentarij potiùs quam Paraphraseos vicem obeunt. *Targum* verò *Jobi* & *Psalterij* inter *Hagiographa* obscurius est & difficilius, sive id adscribendum Authori, *Josepho Cæco* sit, sive sublimitati rerum.

XXIX. 3. *Utilitas* hinc constat, quòd licet quibusdam in locis Chaldæica Paraphrasis (si vera sint quæ *Bellarminus* refert lib. 2: de V. D. c. 3:) à fontibus Hebræis discrepet, varijsq; nugis *Talmudistarum* conspersa sit, tamen cum magnifaciant hanc Paraphrasin ipsi

Judæi, eadem contra eosdem in certamine de Personarum Div: Trinitate & Messîâ commodè & cum fructu possumus uti. Exemplis hoc idem illustrent D. *Helvicius* in Tract. de Paraphr. Chald. unâ cum *Giffensibus* in Dispp: oppositis Judæis, Tom. 4. Nec non *Wegelinus* Dispp: Th: è quibus etiam triplicem prædictæ Paraphrasios utilitatem notant Orthodoxi.

XXX. *α.* Targum sæpè refellit juniores Rabbinos in ijs dictis, quæ ab Orthodoxâ Ecclesiâ ad confirmandam Personarum Divinitatis Trinitatem, ac Deitatem Christi solent adduci. Rident nos recentiores Judæi, si in primo capite Genes: per illud *Amar* seu *dixit*, asseramus notari filium Dei, quod *verbum* alia opera merè divina in V. T:to exeruerit. Verùm Targum sæpè adscribit *Verbo Dei*, quæ in fontibus ipsi Jehovæ attribuantur: Nam per suum *Memra* Chaldæi plerumq; reddunt dicta, in quibus memoratur nomen, cor, anima Dei, & per id intelligunt non solum *λόγον προφορικόν*, sed & *ὑποστατικόν*, personamque verè substantentem, ab aliâque distinctam. Gen. 3: 8. in Text. orig: legitur: *Et audiverunt vocem Domini Dei.* Chaldaica Paraphrasis vertit: *Et audiverunt vocem verbi:* Valdè autem illustris est locus c. 1. 27. Ubi Targum ait: *Et creavit verbum Iehova hominem ad imaginem suam, ad imaginem de facie Iehovæ creavit eum.* Sic Gen. 15. 6. Targum reddit: *Credidit ad verbum Domini* c. 28. 20. & 21 in Targ. ita loquitur Jacob: si fuerit *verbum Domini* mihi in adiutorium, erit mihi *verbum Domini* in Deum. Ubi divina opera *verbo* adscribuntur, quæ alias ipsi *Iehovæ* in Textu Hebræo assignantur.

XXXI. Eodem modo Vaticinia de Messîâ, recentiores Judæi vel de Messîâ tractare negant, vel nefandis corruptionibus depravant; Targum verò Præcipua vindicat, ut locum Gen: 49. 18: Targumim unanimi consensu ioterpretantur de Messîâ. Et verba Jacobi: *Salutare tuum expecto Domine*, Ita effert *Onkelos*: *Salutare tuum expecto Domine dixit Pater noster Iacob, non expecto salutare Gideon filij Ioas, quæ est Salus temporalis, neq; salutare Samson filij Manuæ, quæ est salus transitoria, sed expecto redemptionem Messîæ filij David, qui venturus est ut accersat sibi filios Israël, hujus redemptionis desiderans est anima.* Sic Evangelium Propheticum de Passione & beneficijs Messîæ Esa: 53. Paraphrasin Chald. detorque-re ad calamitates populi Judaici, scribit quidè *Bellarminus* d. l. c. 3. Sed *D Helvicius* c. l. Targum *Jonathæ* totum hoc caput exponere de Messîâ, licet in nonnullis versibus paulùm à vero sensu deflectat, & versiculum 13, ita vertere ostendit: *Eccè prosperabitur servus meus Messîas.* Sic Jer. 33. 16, exponit de Messîâ. &c.

XXXII. *β.* In multis versio Chaldaica instar commentarij esse potest, dum ex eâ sæpè Textui Orig. lux affulget, per quam is intellectui nostro clariùs resplendet: Authores enim hujus versionis Hebrææ lingvæ fuerant peritissimi, & sæpè genuinam vocum significationem expresserunt propriissimè, ad materiam rectiùs percipiendam, sternentes viam expeditissimam.

XXXIII. *γ.* Usus Chaldaicæ Paraphraseos etiam evidenter conspicitur, dum hodiè à quibusdam *μισογράφοις* integritas textus orig. in dubium vocatur,

quem aliqui etiam ē Iudæis corruptum esse criminantur. Etsi verò Targum non reddat Testimonium de integritate Textus Hebræi antiquioris, tamen illius Textus puritatem demonstrat, qui illo tempore existit: Biblia enim nostra Hebraica, quæ jam omnium doctiorum teruntur manibus, conferri possunt cum versione Chaldaicâ; in quibus itaq; locis deprehendimus *συνφωνίαν* & concordiam, ea loca à recentibus Iudæis, post factam Paraphrasin, qui vixerunt, in nostris Biblijs nullatenus esse corrupta, constantè possumus asseverare.

XXXIV. IV. Auctoritas ob commoditates hæc svadetur magna esse: Interim tamen quia versio est non ipsa origo, Hebræo textui cedere præminentiam debet; quippè saltem humanâ sedulitate absq; immediatâ *θεοπνευσία* est scripta & concinnata, unde ad amussim & textus hebraici regulam omninò est examinanda.

XXXV. Hanc Cynosuram i. Quidam excedunt, ut Iudæi ipsi: his enim o. trium *Targumim* nimirum Sacro Sanctam esse, maxime verò *Jonathanis* auctoritatem accepimus, de quo toti sunt persuasi, quod is paraphrasin suam acceperit à tribus ultimis prophetis. Quidam illorum affirmare non verentur omnem paraphrasin chaldaicam in monte *Sinai* à Mose primum fuisse acceptam, & senioribus ac Prophetis traditam, à nominatis verò authoribus in lucem emissam, postquam in Captivitate Babylonica oblivione fuisset sepulta. Verùm hæc omnia gratis dicuntur & ficta sunt; quippe de nullo evidenti potentia fundamento probari. 2. Quidam deficiunt, ut nonnulli Christiani, quorum alij omnem

mnem omninò Auctoritatem *rois Targumim* derogant, ut *Ioannes Phefercornus* Christianæ professionis Iudæus, qui Maximilianum olim Cæsarem, diu multumq; sollicitaverat, ut libri Iudæorum abolerentur omnes, quod essent impij pleriq; & superstitioni, impedirentq; quò minus ad Christianismum converterentur. Itaq; nil illis permittendum esse, præter Biblia. Hujus *ἱερεῶν τρισῶν*, alij duo insulsi Monachi fuere *Jacobus Hogstratus* & *Arnoldus Tongrus*, quod videre est apud *Io: Sleidanum* lib. 2. pag. 29. Alij tribuunt istis quidem aliquam Auctoritatem, sed non nisi Resp. Iudæorum, ut *Bellarmin.* lib. 2. de V. Dei cap. 3. 3. Mediam verò ingrediuntur viam & rectius sentiunt, imò omnium tutissimè de hæc quæstione statuunt, qui unà cum *Helvico* has formant propositiones. a. *Auctoritas Paraphraseon non est divina, sed humana.* Licet enim multa in eis legantur præclara, quæ ex antiquis, & ex parte è Scholis Prophetis videntur esse tradita, exploratâ tamen Origine quod à Spiritu Sancto sint dictata omninò destituuntur. Versio igitur Chaldaica nulla vel Authentica est, vel Textui Hebræo æquiparanda; quippe rivulus non est fons, cumque, monstrante *Munstero*, in locis obscurioribus, non modicâ sui parte conflata sit è versione LXX interp. fabulas contineat, & in nonnullis à Textu Orig. discedat. β. *Quando Paraphrases Chaldaica, vel è ductu Textus, vel etiam præter literam expressam, aliquid explanationis ergò adferunt, quod aliquem religionis Christiana articulum confirmet, aut sententiam sensu Christiano illustret, illud magnificandum est. & non tantum valere contra Iudæos debet, sed & Christianos certiores reddere, doctrinam hanc in Præcis Hebræorum Scho-*

lis non

lis non fuisse planè incognitam. *γ.* Si interpretatio in tali casu cum Orthodoxiâ concordet, tutò admitti potest. *δ.* Ubi quaritur de Textus Hebraei integritate, magna est Auctoritas versionis Chaldaea, maximè cum antiqua versiones Graeca consonant: in univèrsum enim de Textu Hebræo testimonium perhibent Targumim, quod antiquitùs fuerit, sicut hodiè extat.

XXXVI. *ε.* Tandem accedat censura D. Gerh: in Meth. st. Theol. p. 65. ubi conducibile esse statuit conjungere Paraphrasin Chaldaicam Textui Hebræo, tum propter auctoritatem, quam obtinet apud Iudæos, quæ tanta, ut non solum ei contradicere nemo audeat, sed ne fidem derogare ijs, quæ propter aliquam antiquitatem tollendam videntur esse addita; tum propter expositionis eorum locorum perspicuitatem, è quibus judæi efficacissimè de Messîâ convinci possunt. Ubicunquè enim in Hebraicâ veritate, tecto nomine de Christo agitur, ibi ferè semper in Chaldaicâ paraphrasi expressè nomen Messîæ ponitur. Undè Lyranus in c. 8. Esa: scribit, quod *translatio Chaldaica in passibus obscuris sit declarativa veritatis Hebraica.* Judicium tamen discretionis in Chaldaicæ paraphraseos lectione adhibendum erit propter passim occurrentes corruptelas judaicas. Quæ est in Pentateuchum purior esse, sed tamen etiam suis non carere nævis existimatur: Fabula enim omninò est quod de jonatha ex libro *Bava Bathra* refert *Quinquarboveus* in præfat. Targ. jon. p. 4. quòd quâ is horâ eidem editioni & expositioni vacabat, si musca aut quodcunq; volatile super eum, aut ejus chartam advolitasset, ilicò absq; ullâ ipsius viri, aut Chartæ in quâ scribebat, offensâ, cœlitùs exurebatur.

XXXVII. Lingva Syriaca, quæ proprias literarum figuras habet, ut supra innuebam prop. 21. ejusq; cognitio maximè commendatur & utilis est propter Syriacam N. T. paraphrasin in omnes ejus libros, exceptis *secunda Epistolâ Petri; Secundâ & Tertiâ Ioh. Epistolâ judæ, & Apocalypsi.* Tremell. in præfat. Syriacæ paraph. de eâ sic judicat: *Syriaca si fortè non tota, majori tamen ex parte ex Archetypo Graeco fidelissimè expressa est, sed quo, vel quibus autoribus, quo tempore itèr, cum id nusquam inquirentibus nobis adhuc occurrerit, non magis defini potest in præsentia, quam Graeca V. T. & vetus latina, quibus autoribus verè sit adscribenda. Interim veritati prorsus est consentaneum, intra ipsa Ecclesiæ Christi initia, vel ab Apostolis ipsis, vel ab eorum discipulis profectam esse, nisi fortè suspicari malimus, eos scribendo alienigenarum duntaxat rationem habere voluisse, suorum autem gentilium, aut nullam, aut certè perquam exiguam.*

XXXVIII. Syri hujus suæ translationis originem referunt ad *Marcum Evangelistam.* *Alstedius* Lib. 2. præcogn. c. 113, putat illam Ecclesiæ Antiochenæ & primum in eâ appellatis Christianis esse adscribendam. Quòd autem ab Apostolis sit orta, vel Apostolorum tempore cœperit, id evidenti probatione caret, quippè cum nullâ ejus mentio extet apud *Clementem Alexandrinum, Eusebium, Epiphanium & alios,* qui vel in Syria vel Ægypto docuerunt, vel de varijs scripturarum editionibus, Teste *Gerhardo,* disseruerunt: Cumq; in titulis & sectionibus capitum fiat mentio venerationis crucis, vigiliarum, precum pro defunctis, memoriæ sanctorum, aliarumq; ejusmodi rerum, quæ temporibus Apostolorum nondum fuerant in ecclesiâ invec-

Lunius notat, in Heidelbergensi Bibliothecâ esse antiquissimum exemplar Syriacum, in quo annotationes defestis, manu recentiore in margine sunt ascriptæ; & mentio fit *Antonij*, Monachorum, & aliorum qui aliquot seculis absunt à temporibus Apostolorum. Sic *Maronita* jactitant versionem Syriacam *Psalmorum* & *Pentateuchi*, procurante *Salomone* ad instantiam Regis *Hirani* traductam & translata, & qui post ævum *Salomonis* scripti sunt, per *Apostolos* esse versos. Quibus licet non assentiantur orthodoxi Theologi, antiquam tamen hanc esse translationem, nec exiguos in interpretatione scripturæ N. T. usus præbere Lectori gnaro, faciles largiuntur.

XXXIX. Quod primus in Europâ Testamentum Novum Syriacum imprimi curaverit, idq; Viennæ A. Ch. 1556 *Albertus Widmanstadius Ferdinandi* Imp. Cancellarius, & quidem hac occasione, affirmat *B. Gerhardus Meth. Stud. Th. p. 70. Patriarcha Antiochenus*, ait, cum in suis Ecclesijs non Latino, sed qui illic intelligitur, Syriaco sermone uteretur, & necessarijs ad Ministerium instrumentis, hoc est, Libris destitueretur, misit quendam ordinis Ecclesiastici hominem, *Mosen Meridinæum*, qui vel Romæ vel Venetijs, N. Testamentum Syriacè imprimendum curaret, sed cum id frustra esset, iter ad *Ferdinandum Imperatorem* dirigens, incidit in virum doctissimum *Albertum Widmanstadium*, qui eodem Literarum genere delectabatur, & ipse Testamenti Syriaci editionem meditabatur. Is igitur re ad Casarem relatâ, ejus jussu non solum typos fieri curavit; sed etiam unâ cum *Mose* labores castigandi suscepit.

XL. Dicitur Lingva Syriaca, aliâs *Antiochena* & *Maronitica*, qua etiam *Christus* in diebus carnis suæ usus fuisse

fuisse creditur, & ad quam voces nonnullæ in N. Test. accedunt. Quarum Syllabum proposuere *D. Glassius* & *Majerus* in *Phil. sacrâ. Angelus Caninius, Gualperius; Dn. D. Calovius* in *Critico sacro* &c. Et cum commodissimè hoc loco recenseri possint cum brevi interpretatione voces Syriacæ per N. T. sparsæ, placet in gratiam studiosorum Theologiæ, præsertim concionatorum, iisdem quoq; adjungere succinctam explicationem vocum nonnullarum affinium, Hebræo-Chaldaicarum & Persicarum, quod mihi vel meæ methodo fraudi esse non existimem; cum propter exiguam aliquam causam, hanc tractationem divellere, haud esse iudicatur necessarium.

XLI. Sit itaq; initium in nomine Jesu, & principium à voce 1. *ἰησοῦς* Jesus Matth. 1: 21. Luc. 1: 31. Act. 4: 12: quæ origine Hebræa est, teste Hieronymo in comment. super Matth. *Jesus enim*, inquit, *hebræo sermone Salvator dicitur*: quinimò meliorem non habemus Etymologiam, quam est Evangelista ipse: *Vocabis nomen ejus Jesum, quia ipse salvum faciet populum suum.* Radix in Heb. est *Iascha* salvavit, servavit. Unde *Iescha* salus. In Lingvâ Syra *Iescha* salvum fecit, & *Iesua* idem quòd hebr. *Ieschua σωτήρ* salvator, salus. Unde *Esaias* c. 49: 8, *Triumphum Christi* & *μονομαχίαν* cum diabolo, *Diem Salutis* appellat. Convenit cum Græco *ἰατρον* medeor: optimus enim *ἰατρος* & *Medicus* *Messias* noster est, Syr. 38: 9. Item cum *σῶω* vel *σῶζω* incolumem præsto. Eiusdem originis est *IEHOSCHUAH*, qui typus Christi erat: ut enim is populum Israeliticum in terram transduxit *Chanaan*: ita hic fideles & pios introducit in æterna tabernacula. De Cabalistarum supputationibus per hujus vocis literas non sumus solliciti.

2. Ἐμμανὺλ Emmanuel v. 23. Hebr. *Immanuel* Esa. 7:24. Vox decomposita ex *Im* cum. *Nu* pron. affixum, nos vel nobis, & *EL* Deus. Hinc *Immanuel*, i. e. Nobiscum Deus. Syrus: *Ammanuel*, h. e. *Amman Elohon*, nobiscum Deus noster. Nota: Mysterium istud ἀγγέλου, ἀνεξερεύητον καὶ ἀνεξήγητον unionis personalis in Christo, hęc voce exprimitur, quo *Deus* & *Homo*, unum constituunt ὕψις ἀμενον: ut intelligatur veram carnem humanam ē substantia virginis Marię, ἀ λόγῳ, h. e. Filio Dei assumptam, non constituere propriam aut peculiarem quandam ἑσώσασιν; sed suam ἑσώσασιν ἑνῶν seu (ut ita loquar) personalitatem habere in ipsa ἑσώσασιν τῆ λόγῳ, cum quā ἀγγέλου, & ut loquitur *Danascenus* ἀδίας ἰτως, est unita. Qui verò carnem humanam à Filio Dei in tempore plenitudinis assumptam Gal. 4: 4. extra ἑσώσασιν τῆ λόγῳ quarunt, videant ne umbram pro substantiā capiant, & personam Filij Dei sceleratè dissolvant, ac fatum Nesti ei; incurrant, qui in III. Synodo œcumenica Ephesinā, A. Ch. 436, ab Ecclesiā damnatus est: ut ex anathematismis Cyrilli videre est.

3. Μάγ. Magus, Matth. 2: 1. vox *Persica*, Syr. *Maguschā*, quę quidem, teste Tremellio in Libris Talmudicis, incantatorem notat. In Syriaco autem Testamento, sicut & apud *Persas* significat honestè, hominem cum sapientiā tum Religione clarum. Confer quę de hęc voce differui Exercit. II. pag. 21. seqq. Suidas παρὰ Πέρσας, indicat, *Persarum* indigenas vocasse sapientes suos *Magos* ἢ *Maguseis*: μαγῶν ὁ Πέρσης, μαγεία, καὶ ἀστρολογία ἀπὸ μαγισαίων ἤρξατο.

4. Κάμηλ. Camelus, Matth. 3: 4. Marc. 1: 6, Animal

mal magnum & satis notum. Hebr. *Camal*, Syr. *Camālā* & *Gimlajā*. Extat (inquit *Guido*) apud Matth. c. 19. Christi dictum καρομίδες, quod sic habet verbacula ipsius JESU CHRISTI Lingvā: *Dadlit hu Legamla lemeal bachawurā damchamā, y atthira dejeul lemalentha Deabakā*, i. e. Facilius est Camelo intrare in foramen acus, quam diviti, ut intret in Regnum Dei. Per *Camelum* quidam interpretatur funem nauticum, *Anfortog*; Verum dirimit controversiam *Suidas*, per ostensionem diversę tum scriptiōnis, tum pronūciationis: καμήλ. τὸ ἀχθοφόρον ζῶον; καμήλος δὲ τὸ παχὺ σχοριον. i. e. Camelus est animal portans onus; Camilus verò crassus funis.

5. Ἀμὲν Amen, Matth. 5: 18: Luc. 2: 32. Hebr. *Amen* à R. *Aman*, i. e. fidelis & verax fuit, nutrit, Deut. 27: v. ult. Et dicet omnis populus *Amen*, i. e. sit verum & ratum! Esa. 65: 17. qui iuraverit iurabit in Deo veritatis, vel *Amen*: Deus per hanc vocem iurans, iurat per seipsum, quia majorem se non habet; & ipse solus est, qui res omnes creatas sustentat, cibatur & nutrit Act. 17: 28. Pl. 145: 15. 16. Syris dicitur *Ammin* certè, verè; ab *Amman* quod significat credere. LXX interpp. reddunt γένοντο fiat. *Receptum* fuit, ut est apud *Guidonem*, in *primitivā* Ecclesiā, teste *Paulo* 1. Cor. 14. ut populus post recitatās preces responderet Amen: quod neminem, rectè dicere ait, qui preces non intellexerit. *Talmudiste* suorum oscitantiam carpentes faciunt triplex *Amen*, 1. *lethomāb* pupillum, cum quis respondet ad precationem quam non intelligit. 2. *Chatuphab* surreptitium, cum quis dicit, *Amen* non dum finitā precatione 3. *Kethuab* sectile, cum se-

cat in duas partes, nempe oscitantèr audiens; & alias res agens.

6. *יָוָה*, jota v. eodem, *Syr. jud.*, alludit ad literam hebr. *jod*, quæ omnium literarum minima, & instar apicis est, proverbij est ibi forma, ut *Pl. 72: 5*: Timebunt *TĒ* cum Sole, & dum fuerit Lunâ in generatione generationum. *B. Chemnitius* super h: l. intelligit dogmata scripturarum, quæ non interitura sunt. *Do, D. Gerh. & Calovius* præter dogmata, etiam literas & puncta quæque textus originalis, sine quibus tanquam materiâ, dogmata subsistere nequaquam possunt, intelligunt: unde per *κρητάρ* seu corniculum, intelligunt præter puncta, etiam ipsos accentus. Proinde *B. Luth*: rectissimè: *Bis daß Himmel vnd erde zergeht, wird nicht der kleinste buchstab / noch ein Tüttel von geses zergehn / bis daß es alles geschehe.* Lex enim non semper sumitur pro solo decalogo, sed & pro Toto V. Testamento.

7. *ἰσὴ* temere v. 22. Syrus vocem græcam retinet, licet nonnihil immutatam, *Ika*, quod argumento est contextus græci auctoritatem translatori fuisse authenticam.

8. *ῥακὰ*, v. eod. vox planè Syriacâ *Rakâ*, vel *Rekâ* à *R. Rak* sive *Rekak* spuit. *Talmudicè* *Rikâ* inanis, vanus seu vacuus Cerebro, i. e. iudicio & ratione: sive: *din dumbe*. Hebr. enim *Rajak* evacuare significat: unde *Rek* inanis, *Gen. 27: 23*. & *Rik* inanitas, frustra *Esa. 39: 7*. Rectè proinde *Basilius*; *ῥακὰ* ἐστὶν ἐπιχώρασιον ἡμῶν, ἡπρωτέρας ὑβρεως, πρὸς τὴν οἰκιοτέρας λαμβανόμενον, i. e. *Rakâ* est dictio illis locis usitata, minoris probri, quâ adversum domesticos & familiares utantur, ut dum *Sve-*
ci di-

ci dicunt: *ῥακὰρε / ῥακὰ*. quæ vocabula scilicet à *Syrorum Rakâ* non multum abluunt.

9. *συβῆδριον* v. eod. confessus, iudicium concilium. Ex hac voce, ait, *D. Gualterius in Sylloge vocum exot. N. T. p. 31*, aliquantum corruptâ, *Hebraorum est Sanhedrin*. Verùm, salvo aliorum iudicio, Græcorum *ἑδρα* sedes, derivata esse potius ab hebræorum *Heder*, i. e. honor, videtur, & *μετῶν μικῶν* nonnunquam usurpari, cum dignior sit sedens stante *Luc. 22: 27*. conf. quæ de origine Lingg. supra *Exerc. 7 de Ling. Hebr. pag. 217. seqq.* dicta sunt. Origo *τῶν συβῆδριον* seu *Sanhedrin* repeti ex *Num. 11. cap. v. 16. 17.* & *Deut. 16: 18*. potest, è quibus 70 senioribus descenderunt Iudices ordinarij in singulis civitatibus: in qualibet enim civitate Israelitarum erat *Sanhedrin*, i. e. consilium, senatus sive Consistorium parvum, quod constabat 23 sapientibus, eratq; collocatum in portâ civitatis. In Civitate verò ubi non erant 120 homines, non collocabatur *Sanhedrin*. Consistorium quoq; Magnum quod *Sanhedre Gedola* dicebatur, 71 iudicium erat, ex eo quod dictum est *Num. 11: 16*. *Congrega mihi 70. viros de Senioribus Israel: Moses autem fuit super eos.* Sic ergò fuerunt 71. *Iudicia*, ait, *Sigonius L. 6: de Rep. Hebraorum illa, Græci Bibliorum interpretes modò κριῶν, modò δίκην* verterunt: nimirum vim ipsam duplicem iudiciorum spectantes, in quibus condemnatio & absolutio continetur. *Iudiciorum item tribunalia fuere duo; unum in singulis civitatibus κριῶν, vocatum, alterum præcipuè Ierosolymis συβῆδριον nominatum, Minoris Consistorij iudices superioribus erant subjecti, à quibus etiam constituebantur. Coeterum de occasu cum Regni iudaici, tum iudiciariæ hujus potestatis*
Gala.

Galatinus: *Utrumq;*, ait, Herode *Ascalonitâ* regnante (qui genere paterno *Idumeus* materno *Arabs* fuit) defecisse. Quamvis autem Herode permittente, alij postea hujusmodi Collegij iudices instituti fuerint, qui sub ipso Rege essent, sicut & antea, sub alijs extiterant: quia tamen non erant veri iudices, nullam in rebus gravibus aut criminalibus iudicandi potestatem habebant. Ut inde planè demonstraretur (toti mundo) sub ipso Herode hanc iudicandi auctoritatem, unâ cum dominando sceptro in *Judæis* penitus defecisse. Quod & in fatiis divinis erat Gen. 49: 10. Eam ob rem Dominus noster *Jesus Christus*, dum de his iudiciis loqueretur, qui eâ tempestate de Scribis & Phariseis eligi solebant: *Super cathedram* inquit, *Mosis* (ἐν ᾧ Ἰσραὴλ) sederunt (non dicit: sedent). Scriba & Pharisei Matth. 23: 2. Ut manifestè ostenderet, quòd eorum tunc jam cessaverat potestas.

10. Γέεννα v. 22. *Gehenna*: Syrus *Gihannâ*. Hebr. comp. ex *Gaje*, i. e. vallis, locusterræ profundior, Num. 21: 21. In Regim. Ge, Esa. 22: 1. Unde græcum γαῖα, vel γή: Et *Hinnom*. Hoc verò nomen proprium viri est, cui amœnissima vallis prope *Ierolosymam* in distributione hæreditariâ per sortem contigit, ubi deinde inter *Judæos*, crescente idololatriâ, extructa sunt excelsa *Tophet*, in quibus propriam progeniem lustraverunt per ignem ipsi *Molech*. Præponi huic voci *Ben*, filius, vel *Ge*, vallis, solet. conf. Jer. 7: vers. 31. 32. &c. Et quoniam horrendam vicinorum populorum idolomaniam secuti *Israelitæ*, filios suos consecrarunt idolo *Moloch*; factum est deinceps, ut à *Chaldæis*, *Syris* & *Hebræis* *Gihannâ* vel *Gehinnom* usurparetur ad significandum locum damnatorum. *Topheth* erat locus
in Ge.

in *Gehenna* seu valle *Hinnom*, ubi cremabantur liberi idolo *Moloch*, 2 Reg. 23. Radix est *Taphaph* pulsavit: cum enim triste id fiebat ministerium, tympanorum pulsus cremandorum clamores ac lachrymas absorbit. *Moloch* est nomen idoli *Ammonitarum*, cui tanquam Regi suo filios immolarunt; aliâs *Matchom* & *Moloch*, à *Melech* Rex.

11. Μίλιον v. 41, miliare: Syrus *milâ*: Rabbini *Mil*. Unde Latinorum *Mille* &c. Suec. *Milj*. Germ. *Ein meil*. Ἀγγαρένω eod. v. cogo ad præstanda servitia maturanti tabellario, est vox *persica*.

12. Μάμμωνας ὄν. c. 6: 24 *Mammona*. Syriacè *Mammon* vel *Mammonâ*. Cognationem habet cum hebræo *Mam*, i. e. vituperium: quæstus enim immodicus & illicitus verè est culpandus. Unde græcorum μῶμω &c. Sed Hebræorum *Hamon* significat cujuslibet rei copiam & multitudinem; usurpatur etiam pro divitijs Eccles. 5: 10. Pl. 37: 16. Ezech. 29: 19. *Mammon* verò per *Mem* (notante B. Chemn. in Harm. Evang.) in scriptura non legitur, sed Syriaca lingua, ut copiam & thesauros divitiarum peculiari voce insigniret, ex *Hamon* fecit *Mammon*. Non igitur, ut quidam fingunt, præcipuè est appellatio diaboli dominantis thesauris impiorum: sed simpliciter copiam significat & multitudinem, seu divitiarum cumulum atq; acervum: utroq; enim vocabulo συνωνυμικῶς *Christus* in hac parte concionis utitur, thesauri sc. & *Mammona*: Antithesi tamen illâ inter servitutem *Dei* & *Mammona*, *Salvator* ostendit avaros *Mammonem* pro *Deo* colere, & ex re corruptibili, ærugini, tincis ac furibus expositâ, sibi fa-

cere Deum, sicut Satan & venter ita dicuntur Deus Phil. 3: 19. 2. Cor. 4: 4. Sicut Græcis $\omega\lambda\epsilon\tau\theta$ significat propriè, & divitias, & divitiarum Deum. Adhæc, avaritia ab Apostolo, cultus idolorum appellatur v. 30. vox $\kappa\lambda\acute{\iota}\beta\alpha\nu$, Atticè $\kappa\rho\acute{\iota}\beta\alpha\nu$, fornax, aliàs Furnus, est cum quâ conspirat *Syrorum Tanurâ*.

13. $\mu\alpha\rho\gamma\alpha\rho\iota\tau\eta\varsigma$ ó, c. 7: 6 Margarita. Syr. *Margalita*, & *Margelâ*. Aliàs *Marganib*, procul dubio, ait *Gualperius*, vox à Græcis accepta. Tales sunt voces: $\epsilon\mu\alpha\tau\acute{\omicron}\nu\tau\alpha\rho\chi$ c. 8: 5, Centurio: Syr. *Kenterunâ*. Et $\sigma\tau\rho\alpha\tau\iota\omega\tau\alpha\iota$ v. 9, milites, Syr. *Astratejute*.

14. $\beta\epsilon\epsilon\lambda\zeta\epsilon\beta\epsilon\lambda$ c. 10: 25, Beelzebub: *Syrus*, *Beelzebub* id est, Deus muscarum. vulgata versio etiam legit cum **B.** conf. 2. Reg. 1. Ubi Abasfa ægrotans consulere jubet *Baalzebub*, an esset recepturus sanitatem? Fuit autem nomen idoli in Accaron propè *Iudeam*, ita vocatum, quod crederetur amoliri læthales muscas, quæ incolas agri Accaronitici infestabant; vel quia Satan in formâ Muscæ magnæ, ab incantatoribus adjuratus, dabat oracula de valetudine hominum. Hujus idoli nomine, Christi miracula infamârunt Judæi, quò auctoritatem doctrinæ, cujus illa sigilla erant confirmantissima, everterent. Et quia unus diabolus altero pejor sit & nocentior, ideoq; supremum diabolorum hoc nomine vocârunt, quòd sit quasi princeps muscarum i. e. malorum spirituum, qui in aère instar examinis muscarum circumvolitant, Eph. 2: 2, & 6: 12. Cum hoc Christum habuisse commercium criminati sunt, ac proinde magna miracula edidisse, quæ nemo aliàs edere potuisset, Joh. 3: 2, & c. 15: 24. Sunt horrenda hæ voces: itaq; Math. 12: 31 blasphemis dicuntur, & peccatum in

tum in Spiritum S. quod neq; in hoc neq; in futuro seculo (siquidem nulla pœnitentia tequatur) remittatur.

15. $\sigma\acute{\alpha}\beta\beta\alpha\tau\omicron\nu$ c. 12: 1, Sabbathum. Syr. *Schabbetâ* i. e. dies quietis & cessationis. Hebr. *Schabbathon* à R. *Schabbath* quievit, Gen. 2: 3, *Et benedixit Deus diei septimo, quia in ipso cessavit ab omni opere.* Exod. 16: 25, *Sex diebus colligetis illud, at die 7 est Sabbathum.* Huc referri observatio *Reuchlini* L. 3. de *Cabbala* potest: *Sex diebus, ait, operamur, at septimo quoq; die, & corporaliter ociamur, quantum permittet vivendi necessitas, & mentaliter post voluntatis purgationem divinis intenti sumus, & festiviter cum omni tranquillitate res sacras laudamus, soliq; tum Deo servimus.* Huc vergit quod dicunt *Cabbalæi* nostri: Sabbathum est mysterium Dei vivi. Extat namq; symbolum mundi superioris h. e. jubilæi æternitatis, ubi cessat omnis labor. Quare gemino dicendi usu legibus indicitur Deut. 5. *Observa diem Sabbathi*: quod vult referri ad actiones exteriores juxta mundum inferiorem. Dein Exod. 20. *Memora diem Sabbathi ad sanctificandum illum*, videlicet animæ vires conjungendo menti, ad contemplationis profectum, juxta mundum superiorem. Sabbathum ergò est nota divini servitij, quo sensus & ratio absolvuntur ab occupationibus materialibus quantum permittit humana imbecillitas, & $\epsilon\nu\epsilon\rho\gamma\alpha\iota\alpha$ mentis alligatur occupationibus formalibus ad considerandum quæ sursum sunt. Istud lex voluit innuere per hæc duo verba: *Schamor*, observa: & *Zachor*, recordare.

Adscribam etiam nonnulla quæ ex *Galatino*, de Sabbatho disserit *Gualperius* in sylloge voc. exot. N. T.

cap. 109, & quidem de Sabbatho spiritualiter observando sic ait: *Sabbathum spirituale nihil est aliud, nisi peccatum non habere: nullum enim opus servile in eo fieri præceptum fuit, ut patet Exod. 20. Sed quid aliud est opus servile nisi peccatum; Joh. 8: 34, Omnis qui facit peccatum, servus est peccati.* Sabbathum igitur in diebus Messiae spiritualiter servandum erat, quia Evangelicam auxiliante lege, ab omni opere servili, id est, ab omni vitio & peccato, quod homines servos diaboli facit, erit summoperè abstinendum. Hic spiritualis Sabbathi cultus, cultores suos tandem, ad Sabbathum producit sempiternum: Sabbathum enim requies est, si quis interpretatur; quare non solum requiem Meschiae in sepulchro, septimo die futuram, significabat, sed etiam requiem illam septimam, quam in septimam mundi ætate post resurrectionem generalem habituri sunt qui sabbathum spirituale servaverint, ab omni vitio & peccato abstinentes. Illud Sabbathum est seculum futurum quod totum est Sabbathum, id est, requies.

Judæorum Argumenta, quibus Christianos obligari volunt, ut legem servent literaliter, haud secus atq; se ipsos per edictum Mosaicum, ad observationem literalem profitentur esse alligatos, hæc sunt.

I. *Lex aeterna & immota obstringit tam Christianos quam judæos. omnesq; homines. Præceptum de observatione Sabbathi est lex aeterna & immota; quippe moralis est.* R. a. Ad prop. Min. Aliud esse observationem Sabbathi in genere; aliud Diem Sabbathi seu Saturni in specie. De priori sunt solliciti Christiani, de posteriori judæi. Id-

eoq;

eoq; R. B. Ad prob. Min. Præceptum de observatione Sabbathi, partim Morale, partim ceremoniale fuit. *Morale*, in quantum per illud præcipiebatur, homines aliquo tempore rebus divinis vacare debere, juxta illud Psalmi 45: *Cessate & cognoscite quia ego sum Dominus.* Et secundum hoc inter moralia Decalogi præcepta computabatur. *Ceremoniale* fuit, quantum ad temporis, videlicet 7 diei taxationem. Et secundum hoc connumerabatur quidem inter Dei Præcepta, sed ea tamen quæ erant ceremonialia. Hinc Dominus noster Jesus Christus verus Messias, postquam trigessimam ætatis annum attigisset, Sabbathum ipsum, quantum ad partem istam, aliquoties legitur solvisse: nam eo die & infirmos curavit, dans facultatem eis vehendi lectulos; & esurientibus discipulis evellere spicas easq; fricare indulxit. R. γ. Id quod in præcepto Sabbathi *Morale* est, juris cum naturæ, tum divini, ἀκίνητον omnino est, & immutabile esse merito censetur, quod verò *Ceremoniale* est, necessitati imprimis, deinde & Charitati proximi cedit. Proinde hoc pro ratione rerum circumstantium, mutari sine violatione alterius potest. R. Δ. Ipse Dominus noster Jesus Christus ipsum Sabbathi Judaici diem quidem non mutavit, ideoq; merito quaritur, qui fiat, quod nos Christiani illum mutaverimus in diem Dominicum, quo feriamur? Respondent Pontificij, hoc ab Ecclesiâ matre sic esse introductum, cui nos debemus obedientiam, & porro argumentantur: *Si Ecclesia tantam habet auctoritatem, ut illud mutet, quod à Deo institutum, & inde à principio orbis observatum est, licet nullum habeat Dei verbum; cur non eadem auctoritas valeret etiam in alijs articulis? Et cur*

vos Lutherani non etiam reliquas ferias ab Ecclesiâ institutas observatis? At. v. p. E. post: ? *ꝛ.* 1. Jesuitici argumenti Major laborat falsâ *ἑσθησῆ*, quasi Ecclesia Romana esset Apostolica; cum tamen sit Apostolica.

2. In Min. distingvendum est inter Ecclesiam ipsam & ejus fundatores Apostolos, quos Christus suo loco constituit Doctores orbis, inprimisque gentium, quos etiam nos meritò sequimur: hi enim hanc mutationem ob causas gravissimas introduxerunt, utpote, *α.* Respexerunt dogma Phariseorum de necessariâ observatione legis Mosaicæ etiam à gentibus tenendâ, si salvari velint. Ut igitur ab illis Apostoli se in totum segregarent, non tantùm in concilio Jerosolymitano Act. 15: 28 gentes ab observatione illa abolverunt, sed etiam dies mutarunt, quibus Dei cultus erat peragendus. Elegerunt autem diem Dominicum Apoc. 1: 10, quo Christus resurrexit à mortuis, quia Jer. 16: 15 commemoratur aliud, quam educationis ex Ægypto beneficium; cuius meminit Deus in Decalogo Deut. 5: 15. *β.* Apostoli respexerunt, quod Sabbathum à Deo dicitur signum Exod. 31: 13. *Videte ut Sabbathum meum custodiatis, quia signum est inter me & vos in ceremonijs vestris,* conf. Ezech. 20: 20. Jam verò noverant Apostoli, signa & figuras tantùm ad Christum usq; durare debere Col. 2: 17, ideò cum alijs umbris & figuris, etiam hoc signum Sabbathi removerunt. Fuit autem Sabbathum signum 1. *Creationis*, quando Deus requievit die 7 ab omni opere suo Gen. 2; 2. 2. *Redemptionis*, quando Christus peracto operæ oblationis suæ in arâ crucis, quievit in sepulchro ad resurrectionem usq;. 3. *Sanctificationis*, Exod. 31: 13. 4. *Mortifica-*

ficacionis nostræ, ne faciamus voluntatem nostram, sed glorificemus Deum in vijs ipsius Esa 58: 13. 5. *Quietis* celestis & Sabbathi æterni, Heb. 4: 9. 10. 11. Initio quidem Apostoli liberè observarunt utrumq; diem: nam apud judæos observarunt Sabbathum, ut & alias ceremonias legis Act. 21: 20, apud Gentes diem Dominicum, Apoc. 1: 10, quem Evangelistæ aliàs vocarunt *ἡμέραν τῆς ἑβδομάτης*, Primum diem septimanæ Act. 20: 3. Et Paulus ait Col. 2: 16 *Nemo vos judicet in parte diei festi, aut neomenia, aut Sabbathorum.* Ad hanc abrogationem Sabbathi ipse salvator collimavit, cum toties in Evangelio, contra pharisaicam superstitionem disputavit. Cumq; Luc. 6: 5 dixit: Dominus est Filius hominis, etiam Sabbathi.

II. Iure Creationis obligantur omnes. At

iure Creationis Sabbathum est introductum E. ꝛ. α. Concedendo totum argumentum quoad Morale, *β.* Limit. Maj. ita tamen, ut jus Redemptionis per Christum non excludatur, prout faciunt impij judæi: Sicut enim, Sabbathum diei 7 respicit beneficium creationis: ita dies Dominicus beneficium Redemptionis: ut namq; Deus in Sabbatho opus creationis complevit, ita die dominico opus Salutis per resurrectionem Messie perfecit. Cum igitur omni calculo, opus Redemptionis sit opere Creationis majus; ideòq; Sabbathum quoad ceremoniale, ab eodem qui ipsum instituit, in diem Dominicum mutandum fuit, quippè qui beneficium utrumq; involvit. *γ. ꝛ.* ad Min. veram esse de Sabbatho V. T. Negandam verò de Sabbatho N. T. *δ.* Christiani non tollunt substantiam Sabbathi, sed mutant tantùm Sabbathi Circumstantiam, & quidem *ἑσθησῆ* gloriosissimæ resurrectionis Christi, quam Judæi

dæi temerario ausu inficiantur. Non tollunt *morale* sed mutant *Ceremoniale*, id quod in N. T. cum vetus, esset antiquatum, & Moses honestè sepultus, libertati Christianæ, ut res ἀδιάφορα, fuit subjectum.

III. *Ultimum argumentum deducunt judæi ex commemoratione seu fabula potius, de Fluvio Sabbathico, qui per totam hebdomada raptim fluens lapides trahit, Sabbatho verò quiescit.* 32. Nugas esse, quæ de Fluvio Sabbathico à judæis mendacibus & fabularum artificibus proferuntur: licet enim mentionem ejus aliquam faciant Josephus & Plinius, non tamen per omnia consentiunt: Ille enim fingit multa; hic verò speculationibus de fluxu & refluxu maris ludit.

16. *Μυστήριον* c. 13: 11. *Mysterium*, vox ab Ecclesiasticis potissimum Scriptoribus usurpata, significat rem arcanam, paucis cognitam, nisi initiatis, à *μύστω*, res sacras doceo, initio; quod ipsum natum videtur à *μύω*, i. e. claudio, occulto, ore & labris comprimo: oportebat enim eos qui *Mystra* dicebantur, teste *Eustathio*, τὸ ὄμμα μύστω καὶ μὴ ἐκφάνειν ἢ μὲμνηται. unde *μύστω* est sacris initiatus, mysteriorum peritus. Syrus habet *Aradsâ* arcanum, sacramentum. *Rads* lingvâ *Æthiopicâ*, sive *Syro-arabicâ*, significat proregem, maxime quem Regem sacrorum vocabant. Hinc *Radziel* nomen Angeli, hoc est, arcanorum genius, quem *Cabbalista* dicunt præfuisse Adamo, primo parenti. Extant autem duo libri in *Cabbala*, quorum alter *Raziel* magnus, alter *Raziel* parvus appellatur. Quomodo verò Pontificij hæc voce abutantur, quando in nonnullis locis scripturæ, eam per *Sacramentum* exponunt, id ex professo demonstrant nostrates Theologi.

17. *ζιζάνια* c. 13: 25, *Zizania*, vox græca esse & à Syro retenta videtur *Gualtperio*; Verum ζιζάνιον vice versa, potius esse à Syrorum *Dsidfane*, & hoc rursus ab Heb. *ziz*, vel *zizab*, i. e. flos, constat ex ijs quæ *Exerc.* V. de orig. *Lingg.* dicta sunt pag. 136. Posito quod Lingva Syriaca nonnunquam vocabula græca immisceret, utpote c. 14: 8, *Ἐν πίνανι*, Syr. *Bepineka*, & v. 20 *κοφινος*, Syr. *Kuphinin* (quamvis adhuc sub iudice lis est) non tamen jura originationis & antiquitatis derogantur Lingvæ hebrææ, à quâ non minus *Syra*, quam aliæ descendunt.

18. *Πέτρος* c. 16: 18, *Petrus*. Syr. *Cipha*. Revocat Salvator ei in mentem h. l. quod ipsi *Joh.* 1: 42, sub initium suæ vocationis dixerat: *Tu vocaberis Cephas, quod declaratur Petrus*: ubi quamvis nomen *Cepha* seu *Petri*, *Simoni* imponatur *juxta Aug. de conf. Ev. c. 17*; non verò prædicatur tantummodo deinceps imponendum, ut quidam veterum ex *Mar.* 3: 16, & cum illis *Beza* in c. 1. *Joh.* colligere volunt; prædicatur tamen hic simul officium ac status *Petri* futurus, ut rectè notat *Dn. D. Calov.* in *pralect. super conc. Ch. in carne habitis*, quod nempè verè *Cephas* futurus sit. Non autem hoc est nomen græcum, à *κεφαλή* caput, ut mentitur *Bellarmin.* L. 1. de *R. pont.* c. 17; quem rectè alius è Romanis *Ioh. Ferus* in c. 1. *Ioh.* refutat. Hoc vocabulum *B. Chemnitius* à vocibus *h. Tsela* & *Tsor* ita distingvit, quod hærupem integram seu *Petram* significant, *Cepha* verò locum aliquem in ipsâ rupe, quod *Christus* vera sit & solida *Petra*, cui omnes fideles ut vivi lapides inædificantur. Sic ergò *Petrus* non est ipsa *Petra*, nedum fundamentum *Ecclesiæ*, sed à *Petra* agnominationem

habet, ac *Cephas* cognominatur, partim ob fidei perseverantiam: licet enim exciderit fide negando Christum, ὀλεμῶς; non tamen ἁλιμῶς, quia mox conversus iterum constantè Christum professus est, atq; tandem pro Christi nomine martyrium passus; partim ob præstantiam officij, quia erat vocatus ad Apostolatam, super cujus confessionem Ecclesia erat extruenda. Dum verò disputatur, An nomen *Cephas* & ejus interpretativum πέτρος, sit nomen proprium, an verò appellativum; *Hugo Grotius* nomen *cepha* appellativum esse negat, eò quod nunquam vox addita apud Hellenistas reperitur, quodq; Evangelista appellativum communiter efferat, *Petra*: Respondet *D. Calovius* d. l. Si proprium est translatum cum sua significatione in sermonem græcum, quod censet *Grotius*, quidni appellativum etiam transferri potuit? Rectius ergò πέτρον & πέτραν distinguunt Auctores, illaq; voce Lapidem, hanc verò Rupem integram significari censent, ac nomen *Simonis*, quod postmodum proprium ipsi evasit *Petrus*, explicant, non quod *Simon* ipse *petra* sit, sed à *Petrâ* descendat. Unde *August. Tom. 10. Serm. 13. in Matth. ait*: Quia enim Christus *Petra*, *Petrus* populus *Christianus*, *Petra* principale nomen est, ideò *Petrus* à *petrâ*, non *Petra* à *Petro*, quomodo non à *Christiano* *Christus*, sed à *Christo* *Christianus* vocatur. Tu es ergò, inquit, *Petrus*, & super hanc *Petram*, quam confessus es, super hanc *petram* quam cognovisti, dicens, Tu es *Christus Filius Dei vivi*, edificabo ecclesiam meam: id est, super me ipsum *Filium Dei vivi*, edificabo ecclesiam meam; super me edificabo te, non me super te. Et hunc secutus *B. Lutherus* noster reddit: Ein *Fels*/ à *Petrâ* dem *Felsen* *Tom. 8. jen.*

jen. Germ. verba ejus hæc sunt in contextu fol. 226: Tu wil der Herr sagen: du bist *Petrus*/ das ist ein *Fels*; den du hast den rechten man erkennet vnd genennet/ welcher der rechte *Fels* ist/ wie ihn die *Schrifte* nennet/ *Christus*. Auff diesen *Fels*/ das ist/ auff mich *Christum*/ wil ich meine ganze *Christenheit* bauen/ gleich wie du sampt den andern *Jungern* darauff gebawet bist/ durch meinen *Vater im Himmel*/ ders euch offenbare hat. Auff *Deutsche* weise redet sichs sein also: Du saget (von aller wegen) Ich sey *Melchias* oder *Christus*/ des lebendigen *Gottes Sohn*/ wolan/ so sage ich dir wiederumb / du bist ein *Christ*/ vnd auff den *Christ* wil ich meine *Kirche* bauen: Denn in *Deutscher* sprache begreiffst das wort *Christ*/ beidchs den *HEARN* selbst/ wie man singt: *Christ* ist erstanden/ *Christ* fur gen *Himel*; Vnd auch den/ so an den *HEARN* *Christ* gleubet/ wie man spricht: Du bist ein *Christ*. So sagt *Lucas Act. 11. das* die *Junger* zu *Antiochia* am ersten sind *Christen* genennet worden &c. At si quis instet: Hæc novissima verba allegantur satis commodè ad differentiam prioris & posterioris *Cepha*, quo usus est *Salvator ipse*: juxta *Bezam* in h. l. dicentem: Dominus Syriacè loquens nullâ usus est agnominatione, sed utrobique dixit *Cepha*: Verùm nil faciunt ad discrimen *Petri* & *Petræ*? R. I. Proinde *Lutherus* bimembrem fecit suam similitudinem. 2. Posterius membrum *Lutheri*, versum *Sveticè*, alterum quoq; hoc discrimen infert. E. g. Tu es *Petrus* & super hanc *petram* &c. id est: Du är en *Christen*/ och på *Christum*/ som är jagh stelff/ wil jagh byggja mina *Försambling*. *Chrys. Hom. 2. in Ps. 50. Petrum dictum ait* quod sit τῆ wise πεπετρομένον, vel in fide fundatus, quo facit quod *Heinsius* in *Exerc. ad Mat. 16. πέτρον*

etiam apud Homerum exponi pro monte vel rupe observet: prædicit ergo Christus Simonem verè futurum *Petrum*, id est juxta, Luth. *Einen Felsen / petra* Christo verà fide inhaerentem, eandemq; ministerio suo Ecclesiae propositurum: docent enim exempla, quod quibus nova nomina imposita sunt, ijs Deus uti voluerit ad res magnas, ut Abrami, Jacobi &c. Nota: quod hic non sit immutatum nomen Simoni, ut Pontificij pro stabiliendo papatu volunt, sed potius ipsi cognomen datum, vel ex eo liquet quod *Simonis* nomen deinceps quoq; retentum fuerit, Act. 10: 5, Accersit Simonem, qui cognominatur *Petrus*. Conf. Joh. 21: 15, Act. 15: 13. Conclusum esto: Fundamentum hic quarri Ecclesiae Christi, at fundamentum aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus 1. Cor. 3: 11. Lapis angularis Eph. 2: 20. Quinimo, optimus suorum verborum interpretis est Petrus ipse 1. Ep. c. 2. v. 6, qui ex Esa. 28. c. testatur non se, sed Jesum Christum esse vivum, summum, angularem, electum & pretiosum illum lapidem, fundamentum in Zion, in quem qui credit, non pudebit: qui Moysi etiam petra dictus est Deut. 32: 18. Et Davidi Ps. 18: 3. Ps. 31: 3. Petrus verò aliquoties vacillavit, dissuadendo passionem Christi v. 22, abnegando eundem c. 26: 70 seqq; simulando in re fidei Gal. 2: 14. Extendendo manus Joh. 21: 18. Fundamentum autem esse debet immotum. Ad argumentum Bellarmini respondebo alibi. Utrum de fidei primatu Petri addo ex Luth. Tom. 1. Jen. Germ. p. mihi 273: Petrus hat nie keinen Apostel erwehlet / gemachte / bestetiget / gesendet / geregiret / daß doch bette muß sein / so er von Gottes licher

licher ordnung ihr Oberster wer gewesen / oder weren alle, sampt Kezer gewesen. Uber daß möchten alle Apostel semplich / nicht machen S. Matthiam vnd S. Paulum zu Aposteln / sondern müssen von Himmel gemacht werden / wie Act. 1. vnd 13. stehet. Wie möcht da S. Peter allein vber alle ein HERR sein Vnd diß Niemand hat noch niemand auffgeben / werden auch mir so gnedig sein / on ihren willen, vnd daßelb noch ein weil wol ganz lassen. De sede verò petrina 25nnali ita differit Chemnitius Harm. Ev. p. 1609: Est ego negare nolum Petrum Roma crucifixum esse, cum id vetustissimi scriptores unanimi ferè consensu testentur: tamen eum Episcopum ibi fuisse, & juxta Eusebij relationem 25 annis ibi sedisse, illud jesuita idoneis rationibus è scripturâ & probatis authoribus petitis nunquam nobis probarunt. Etenim ex 1. & 2. capp. ad Gal. constat, Petrum circiter 20 annos à morte Christi fuisse ierosolymis; inde venit Antiochiam, ibidem quamdiu fuerat incertum est. Atqui à morte Christi usq; ad finem imperij Neronis, sub quo Petrus martyrio coronatus scribitur, reperiuntur tantum 37 anni, ab his si 20 detrahatur, quibus Petrum ierosolymis habitasse Paulus testatur, non remanebunt tot anni sessionis Roma, quot Romanenses ponunt. &c.

19. ὡσαύτῃ c. 21: 9; Hosianna, Syr. *Hoschaanah*, vox contracta ex duabus hebraeis: *Hoschiah* serva, & *Na*, nunc, vel quaeso, q; per ἀφάρισον, *Anna*, utinam, obsecro, secundum Lyram. Ideoq; Hieronimus Tom. 3. Ep. 145 ad Damasum pag. 340 hanc vocem asserit esse depromptam ex Ps. 118: 25. *Anna* Jehovah, *hoschianna*, *anna* Jehovah *hazlichanna*, i. e. Obsecro Domine, salva quaeso, obsecro Domine, prospera quaeso! O HERRe hielp / o HERRe lät wältg! quæ verba, plurimum decantabantur tanquam

tanquam solennis forma in festo tabernaculorum Lev. 23: 40; sicut in Litaniâ nostrâ iterari solent: *Bewara of milde HERRe Gudh!* hinc hodierni Judæi hanc festivitatem *Hoschianna* appellant, concinentes in eâ prolixum canticum, quod *Anahoschiana* dicitur, & verbis ajunt expressissimis: *Takkeh ojebhennu*, percutite inimicos nostros, prout primogenitos in Ægypto percussisti, &c. Ubi per inimicos ipsorum, non intelligunt alios, quam quorum potestati subditi sunt, perq; quos captivi detinentur, Christianos &c. Ut videre est ex Buxtorff. Synag. jud. cap. 16. pag. 361. *Caninius*, notante *Beza* in h. l. observavit ex libris Rabbiorum, propter assiduam hujus vocis in illo festo ingeminationem, tandem eò ventum esse, ut ipsos etiam salicum & coeterarum deinceps arborum ramos *Hosanna* vocitarent, sicut *Majos* vocant arbores, quæ Kal. Maij cædi solent, & coram ædibus magno luxu plantari. Itaq; existimavit hanc significationem hoc esse accipiendum, perinde ac si gestiens turba, declararet sese hos ramos Filio Davidis ferre, eumq; Deum ac Messiam agnoscere: nam alioquin, inquit, si *Hosanna* significat *salva quaeso*, quid erit *salva quaeso* Filio David? videtur enim potius dicendum fuisse *ὕψὲς Δαβὶδ* vel *ὕψον Δαβὶδ*. Verum corrigit malum in pejus judaizans *Beza*: etenim, *at ego*, ait, malo propriam verborum declarationem secutus, interpretari: *opitulare quaeso*: nec enim Christum pro Deo habebant, cui festum hoc celebraretur, utpote quem postea prophetam vocant. At respondeo? α. Salvatoris vox Jesu propria magis, opitulantis communis, est. β. Maximam partem clamantium *Hosanna*, credidisse eum Messiam fuisse, constat. ex Luc. 19: 37; Phariseis id invidentibus cis v. 39. 40. sed increpatis à Christo. γ. Quinimo, magnum

magnum illum prophetam esse cognoverunt, qui venturus erat in mundum Deut. 18: 15. Joh. 6: 14. δ. Constructio neminem morabitur: *Salva quaeso Filio David!* sciendum enim, quia hebræam vocem Evangelistæ retinuerint, quæ cum *Lamed* Dativi notâ constructur E. g. Joh. 10: 6. Pf. 44: 4. Pf. 86: 16. Deut. 22: 27. Jud. 7: 2, etiam hanc retinere constructionem. *Gualtperius* de hac voce hæc notat pag. 146. *Utebantur eâ præsertim in festo tabernaculorum, quo gaudium suum & fiduciam ex præteriti beneficii recordatione plenius excitarent, & in posterum sibi confirmarent, atq; in spe Meschia conquiescerent.* Et pag. 147: Unde etiam factum est, ut dies illi festi, & rami, quos gestarunt in illis, fausta illâ ac solenni acclamatione vocati sint *Hoschiana*. Probabile ergo est, ramos, quos honoris causâ præferebant ac substernebant vero *Meschia* & Christo nostro, tanquam Symbolum in mentem illis induxisse, recantatam istam acclamationem, quâ gratulationem & profusam animi latitiam, ex conspectâ Dei in *Meschia* exhibitâ salute & protectione, sanctius & solennius testatam facerent.

20. *ταῦροι* c. 22: 4, Tauri, Syr. *Taurai*: Chaldæis enim & Syris *Tor* & *Tairâ*, idem est quod hebræis *Schor*, i. e. bos, taurus: sic & *Par* hebræis juvenus est; seu Filius bovis, unde Germanorum *ein Farr* i. e. hos admifarius: quin & Pastor ovium Christi per *ἡπόρθεω* dicitur *Pfarr* q; *Pfarrherr*, alludendo fortè ad dictum Moïsi: *Non alligabis os bovi trituranti* Deut. 25: 4. 1. Tim. 5: 18.

21. *Καῖσαρ* c. 22: 17 & 21, Cæsar Verba: quæ sunt *Cæsaris Cæsari*, hæc formâ retinuit Syrus: *Dekésar* *Le-késar*; Vox Cæsaris enim Latina est, ideoq; ut multæ aliæ, unâ cum imperio Romano in populum judaicum invec̄ta,

inveſta. Fuit autem ejus nominis primus Monarcha inter Romanos, à quo *Cajo Julio Caſare*, cœteri imp̄p. Romani dicti fuere *Caſares*. Dictus ita C. Julius videtur, alijs à cœlo matris utero inter enitendum; alijs à Cœſarie, hoc eſt, comâ, cum quâ ortus fuit; alijs à Cœlijs oculis, quam tamen poſtremam notationem refutat *Suetonius* de Jul. Cœſ. §. 45 ubi ait: *Fuiſſe traditur excelsâ ſtaturâ, colore candido, teretibus membris, ore paulò pleniore, NB, nigris vegetisq; oculis, valetudine proſperâ, niſi quod tempore extremo, repente animo linguâ atq; etiam per ſomnum exterveri ſolebat.* Cœſar hebræis appellatur *Melech*, i. e. Imperator, Rex; Græcis βασιλεύς; item ἀντοκρατωρ, quæ vox primò ſignificat eum, qui ſuo ipſe arbitrio & q; pro eo, quod obtinet, imperio, de re aliquâ ſtatuit: vel ſecundum *Budaum*, qui liberam habet plenamq; rei conſtituendæ poteſtatem. *Lucianus* ἀντοκρατωρ appellat; quem nominarat σέβαſον; alij ἀγυρον Auguſtum. Apud quosdam utraq; vox conjungitur, ut in præf. apoph. Plut. ᾧ μέγιστε ἀντοκρατωρ καίſαρ τράϊανε. In honorem Cœſaris, urbs Palæſtinæ, dicta turris Stratonis, ab Herode eſt appellata *Caſaréa* Act. 10: 21.

22. φυλακτήριον τὸ, c. 23: 5, q. d. conſervatorium, idè dictum, quod eo, notante *Eraſmo*, conſervetur memoria legis. *Syrus* legit *Tephilathun* i. e. φυλακτήριον ἀντῶν, à R. *Tephal*, quæ inter alia ſignificat conjunxit, connexit: unde ſecretioribus interpretibus, dicente *Gualt.* *Tephilah* i. e. oratio dicitur, quia nos Deo conjungat per meditationem & affectum. Hinc *Tephilin* Frontalia, appendices, de quibus Exod. 13. Deut. 6. De phylacterijs conſule *Paulum Fagium* & quæ *Otto* habet ab eo citata.

23. ῥαββί v. 8, Magiſter, *Syr. & Talmud. Rabbi* vel *Rabb*, item *Rabboni* vel *Rabbouni*, pro quâ hebræi dicunt *Adoni*, Domine mi. *Syr. Rabban*, Magiſter noſter. *Nolite vocari Magiſtri*, inquit *Salvator* diſcipulis, ſcil. in *Theologiâ*, in quâ ſolus ipſe Magiſter eſt, & nolite quaerere laudem ab hominibus, q; ex vobis ipſis authenticæ, 1. *Theſ.* 2: 6.

24. πάſχα τὸ, c. 26: 2, hebræum eſt origine, à R. *Paſach* tranſijt, quemadmodum & etymologia ejus ſatis nota *Exod.* 12. v. 11. eſt: *Comeditis agnum* in feſtinatione, *Paſach*, h. e. tranſitus ipſe Domino: Et celebratio- nis quoq; ritus, nec non tempus, quod inſuper è *Sigonio* dilucidè exponit *Gualtperius* in ſua *Sylloge* p. 163. ſeq. *Syr.* dicitur *Paſcha* vel *Paſcho*, ab hilaritate. Vox *Paſach* trifariam in ſcripturis uſurpatur 1. *Propriè*, idq; vel pro tranſitu ipſo: *Exod.* 12: 12, reſpectu enim Regni *Ægyptiaci*, tranſivit Dominus per omnes ejus urbes, pagos & angulos, percutiens primogenita; vel pro tranſitione: c. eod. v. 13. 23. reſpectu enim ædium *Israëlitum* tranſilibat aut præteribat eas, quæ ſanguine agni erant notatæ. 2. *Translatè*, idq; a. pro actione memoriali divini tranſitus per *Ægyptum*, quæ niſil aliud eſt, quam feſtum *μνημονευτικόν* illius tranſitus, quotannis in populo *Israëlitico* celebrandum. β. Pro victimâ ipſâ, in ſolenni & feſtivâ illâ actione maſtandâ, quæ erat agnus ipſe manducandus. Prior ſignificatio ſimpliciſſimam hujus textus interpretationem præbet, quâ verba accipiuntur κατὰ τὸ ῥητόν, & præcedentia cum ſeqq. ita connectuntur, ut maturandæ manducationis immediatè reddatur ratio; idè nimirum feſtinandum eſſe, quia parum ſuperfuturum ſit temporis Domino per

Ægyptum transituro, juxta textum: festinanter comedite eum scilicet agnum, quia *transitus ipse Domino*; quæ respicit versio Sveca: *I skolen ätat / säsom the thet hasta til wäggh / ty thet är HERRANS Passah*. Ubi particula *EST*, non respicit agnum, aut illius manducationem, sed Dei transeuntis actum. Posterior notio vocis *Pasach*, nonnullis hanc interpretationem recipit: *Pasach hu Lajovab*, Transitus ille Domino, i. e. Hic ritus mactandi & manducandi agnum, est singulare Sacramentum, & Sanctum *Pasach*, h. e. Festivitas sancta Domino. De *Fest* holoquantur dicta: Num. 9: 2. 2 Paral. 30: 2. Math. 26: 2. De *Agno*, v. Mat. 26: 17. Marc. 14: 12. Luc. 22: 7: 15. Sed jam quæritur, qualis sit tropus in voce *Pasach* sic usurpatâ? *Calviniani* fingunt novum genus prædicationum sacramentalium, quas metonymicas nuncupant, in quibus *Signo*, tribuatur nomen *Signati*: Metonymiam quidem in terminis simplicibus agnoscit Scriptura, ut *Clavis pro potestate* Math. 16. *Unctio pro Spiritu* S. 1. Joh. 2. non verò integras propositiones resolutas, in quibus signatum prædicetur de signo, qualis hæc: *Agnus est transitus Domini*. Quando igitur *pascha immolari* dicitur per *per ovum* causæ formalis, positæ pro materiali, *pascha* ponitur pro victimâ, paschali festo immolandâ & manducandâ: erat enim paschalis solennitas à Deo ita instituta, ut *materiale* ejus essent *Agnus & panes azymi*: hinc commutatis nominibus, à panibus azymis festum paschatos appellatur dies azymorum, & contra, à festo & ritu solennitatis paschalis, agnus qui tum immolabatur, dicebatur pascha. *Huldéricus Zwinglius* publicè in Ecclesiâ Tigurina disputans de *Cena Domini*, & ostendere volens copulam *EST*, idem valere quod *significat*.

fiat, depulsus verò ab omnibus præsidijs quibus usus erat, utpote: *Ager est mundus, Semen est verbum Dei*, 7. *vacca sunt 7. anni &c.* in quibus secus quam in S. cenâ, vel imaginum, vel parabolarum cum rebus aliqua est similitudo, in hoc præsentis dicto (monitus nocturnâ voce, alicujus, de quo ipse dubitat, *ater an albus fuerit*) arcem suæ causæ collocavit, contendens, seu syncategorema seu vinculum *EST*, idem valere quod, *SIGNIFICAT*. Quæritur autem pronomen *Hu*, i. e. *ipse*, includens verbum substantivum *EST*, an sit positum *absolutè*, an verò ad membrum aliquod ex præcedentibus referendum? Prius non dixerint *Calviniani*; sin *Relatè*, tum quia duo præcesserunt in contextu, quorum alterum agit de *actione* sacramentali, alterum de *objecto* actionis; ad horum alterum necessariò particula hæc erit referenda; aut igitur hic erit prop. resolutæ sensus: *Mactatio & manducatio agni est transitus Domini*: hoc verò est absurdum, quia duo distincti actus fuerunt diversorum agentium &c. *Mactatio & manducatio agni facta ab Israëlitis, & transitus Jehovah percipientis Ægyptios*, neque de hæc prop. est controversia: aut hic erit sensus: *Agnus est transitus Domini*; quod, petendo principium, habet pro concessio *monitor Zwinglij*, cum tamen sit manifestò falsum: neq; enim litera hoc in textu affirmat, neq; sententia verborum: toto namq; genere prædicationali distant *agnus & transitus Domini*: neq; ullus hic locus est *significationi*, cum nulla sit inter agnum & transitum similitudo, nulla *signi ad signatum* analogia, ordinatio aut proportio. Quando verò dicitur: *comestio agni est transitus*, nullus adhuc tropus est in copulâ, sed in prædicato, nempe vocabulo *transitus*, quod me-

tonymicè sumitur pro festo vel sacrificio paschali: vel cum dico: *Agnus est transitus*, etiam in subjecto, nempe synecdoche: neutrum tamen iuvat Reformatos. 3. Sumitur deniq; vox *Pasch* Typicè ac *Mysticè*; etenim verum typum transitus Domini exprimunt Apostoli, scilicet quod paschali festivitate Christus Salvator noster transiverit ex hoc mundo ad patrem Joh. 13: 1. Exhibitus verò ideo est, ut destrueret opera Diaboli 1. Joh. 3: 8. Transijt namq; passionè & morte suâ, descensu ad inferos, gloriosâ resurrectione & in cœlos ascensione, per Regnum Sathanæ, mortis & inferni: aditumq; ad coelestem patriam, terram promiss. veram, lacte & melle fluentem nobis patefecit, Pl. 68: 19. Hos. 13: 14. Ebr. 2: 14. Proinde quamvis *Agnus Paschalis* totaq; illius tractatio typica fuerat, significandi vim habens; ea tamen significatio, non ad transitum Domini per Ægyptum; sed ad Christum agnum immolandum & fide manducandum fuit directâ. Quo sensu ipse transitus Domini per Ægyptum realis & historicus, resp. N. T. & principalium bonorum typicus fuit, transitum Christi per potestatem tenebrarum significans. Festum azy-morum, Syr. *Hagga dephatiraja*, conf. v. 17.

25. *λεγεων* ð. v. 53. Legio, numerus militantium apud Romanos variatus pro usu Reip. & senatus arbitrio, ut modò 4. modò 5. modò 6. millium scriberetur. *Syrus* eandem retinet vocem *Legijon*, in pl. *Legijonin*; quod documento est, textum græcum esse originale & authenticum.

26. *Κορβάν* ð, c. 27: 6, Marc. 7: 11, Donum, ut patet Mat. 15: 5. *δῶρον*. Syriaca vox est: *Kurban* enim seu *Kurbanâ*, oblationem significat seu munus. in pl. *Kurbanin*, oblatio.

oblationes, à R. *Karab* accessit, item obtulit. Heb. *Karban* idem, Lev. 1: 2. Num. 31: 5. Æthiopicâ lingvâ significat Eucharistiam, quod sit oblationum omnium perfectissima. Marc. 12: 41. Exponitur in græco textu per *γὰζοφυλάκιον*, i. e. ararium tunc ecclesiasticum. paraph. Syr. *Beth gaza* i. e. domus thesauri: conf. Luc. 21: 1. Joh. 8: 20. Est & ipsâ vox *γὰζα* peregrina, videlicet *Persica*, significans opes pretiosiores. Hier. in Ep. ad *Gerontiam* ait Tom. 1. In Evangelio Dominus disserit mandatum legis, in quo dicitur: *honora patrem tuum & matrem tuam, non in verborum sono, quod inopiam parentum lassâ potest adulatione frustrari; sed in victus necessarijs ministrandis debere intelligi: jubente enim Domino, ut filij alerent parentes patris peres, & redderent beneficia senibus, qua parvuli acceperant. Scriba & Pharisei è contrario, docebant filios, ut parentibus responderent: KORBAN.* Luth. T. IV. jen. Germ. p. nonnullis 520: *ENBÄN/ das ist / wenn ein erwachsenes Kind / geld vnd gut hat / vnd sein Vatter vnd seine mutter waren arm / durfften hülff von ihrem Kind / da fahren die Phariseer zu / schlossen frisch dahin / man solte es Gott geben und zum Gottes dienst / da wer es besser angelegt / dann wan es den eltern gegeben würde / das ist denn nichts anders / als Gott lügen straffen.*

27. *πραιτώριον* τð, v. 27, prætorium, vox planè Latina, quam & retinuit *Syrus Lapreturin*, in prætorium. Consimiles multas passim reperire est: quemadmodum vocem *χλαμὶς* ἡ, v. seq. quoq; plenè integram servat *Syrus: Chlamis* i. e. pallium, &c.

28. *κολυθᾶ*, v. 33. Nomen loci *ἀκλιτον*. vox *Syrorū* est, non nihil in græco inflexa. *κολυθᾶ* pro *κολυθᾶ*, posteriore lamdâ expuncto, ob euphoniâ: sonat n. apud paraphasten

Syrum *Gagulthá* vel *Gogultbo*, à R. *Galat* volvit. *Galgal* heb. est rota seu sphaera, orbis, pupilla &c. inde *Syr. Gulgalthá* calvaria, cranium, propter figuram sphaericam. Ex Guidone hæc notat *Gualtperius* p. 181. Hebraicè locus hic, in quo Dominus & Redemptor noster crucifixus est, dicitur *Gogultbo*; quia tum temporis lingua vulgaris hebræorum erat *Syriaca*, sicut Romanorum & Latinorum, nunc est *Etrusca* sive *Italica*. Cœterùm verò Mosis & Hebræorum monumentis conservatâ lingvâ, locus ille vocaretur *Golgoleth*, cranium à rotunditate, utraq; forma in scriptura invenitur, *Gylgoleth* & *Gylgeleth* Exod. 16: 16. Num. 1: 2. *Gilgel* enim in *Piel* significat continuè volutavit. Hinc Luth. vertit *Schâdelstâd*. Sueci videntur deduxisse vocabulum *Gulge* ex eadem origine.

29. *σαβαχθαν* v. 46. dereliquisti me. Est vox planè *Syriaca*: integrâ autem sententia in textu *Syriaco* hæc est: *IL IL Lemono Schebackthoni*. Ex Fabr. præfat. in Test. *Syr.* hæc refert *Otto* p. 184: Quis Doctorum nescit, hæc postrema Servatoris verba, magnâ voce ab eo in cruce prolata, esse hebraica omnia, præter *σαβαχθαν* tantùm, quod *Syriacum* est, pro quo scripserat Regius vates suo eloquio, Ps. 22: *Eli Eli Lamah asabhtani*: Deus mi, mi Deus, quare dereliquisti me? Ad radices quod attinet, *Syrus* idem est *Scheback*, quod *Hebraicè* est *Azabb* i. e. deseruit. Sed *Marci* 15: 34 pro *ήλι* extat *ελαω* & pro *λαμα* extat *λαμαα*? v. 1. ad prius, Marcum adhibuisse vocem *Syriacam*, quâ ad nomen *Eliæ* alloserunt milites & judæi, non ex ignoratione lingvæ, sed ex petulantia naturæ. 2. ad post 15 ex *Beza* in *Notis* in tribus exemplaribus legimus *λαμαα* in septem *λαμα*, in uno *λαμαα*, quæ

quæ variatio nata est, partim ex ignoratione lingvæ hebraicæ, partim ex diversâ apud ipsos hebræos vocalium pronuntiatione. Quomodo verò hic locus commodè erit explicandus, docet optimè *Paulus Heb.* 5: 7. quem videtur pulcherrimè exposuisse, & quidem paucis, ipse *Bernhardus* serm. 5. de verbis *Eliæ*, ubi ait: *Dicereme aut debimus, quod aliquando fuerit etiam Christus sine patre? Nemo id præsumeret, nisi prius ipse dixisset: Deus meus, Deus meus, quare dereliquisti me? quadam enim est derelictio, ubi nulla fuit in tantâ necessitate virtutis exhibitio, nulla majestatis ostensio.*

30. *σπόγγη* v. 48. Atticè *σπογγια*, spongia. *Syr. Vaskhal* *Esugá*, & accepit spongiam. Allusio de quâ in anteced.

31. *παρασκευή*, η, vox græca. *Syr. Arubetho*, i. e. vespéra, præcedens Sabbathum.

32. *κεσοδία* η, v. penult. *Syr. Kescunara*, satelles, custos.

33. *βοανεργής* *Marc.* 3. 17, *Suet. Vnebargen* i. e. *βοι βοοντης*, Filij tonitru. *Syrus: Benai Regesch*, quod ipse interpretatur *Benai Raamo*, i. e. filij fragoris. Vox est composita ex *Ben* filius, & *Regesch* tonuit; quæ significatio etiam est vocis *Raam*, verb. intonuit, nom. commotio. Dicti autem sunt *Iacobus* & *Ioannes* Apostoli, ita ob officio, quod scilicet sonorâ voce, tanquam tubâ *Sionis*, *Esa:* 58: 1. peccata redarguerent, & Evangelium de Christo in omnes gentes essent promulgaturi. Quod ministerium, unâ cum reliquis Apostolis, fidelissimè sunt executi, teste *Historia Ecclesiæ*.

34. *ιδδασ* *ισκαριώτης* v. 19, *Judas Ischariotes*, *Syr. Ibuda Sechariutha*: Vox composita nonnullis visa &c. ex *Schakar*, mercaturam exercuit (Judæi inde *Schachern* dicent.

dicentes, emptionis & venditionis quaesturam exercent) & *Nathab*, i. e. defecit, q: mercede conductus ad defectionem Judas. Hæc, sive à Christo, sive ab alio imposita ὀνομαθεσία, Dei quidem præscientiam includit, sed voluntatem & beneplacitum plane excludit.

35. τάλιθὰ κῦμι, c. 5, 41. In paraphrasi græca: κορῶσιον ἔγειραι, id est, puella surge. In codicibus nonnullis secutis Hieronimum, irrepsit vox *Tabitha*; depravationis occasione arreptâ ex Act. 9: 40, notante *Beza*, cum tamen in textu Syriaco sit *Talithâ Kumi*, prior vox *Telitha*, planè Syriaca est, fœm. g. in Masc: *Tele* vel *Talio* puer: post. vox *Kumi*, utriusq; lingvæ & heb. & syr. est, à R. *Kam* surrexit.

36. Σανδάλιον τὸ, c. 6: 9, Sandalium, calceamentum muliebre, ut volunt Græci authores profani, nec non Latini. Sed observarunt *Erasmus* & *Beza*, tum ex hoc loco, tum etiam ex Act. 12: 8. (addo & ego ex Math. 10: 10.) Evangelistas inter ὑποδήματα & σανδάλια nullum possuisse discrimen. *Gualterius* in syll. p. 196. provocat ad Testimonium *Guidonis*, qui in paraph. Hier. omne vocabulum *Naal*, quod hebræis calceamentum est, reddit per *Chal. Sandal*, in pl. *Sandalin*. Vox Syra alias strictè loquendo est *Sena*. Verum dubium est, quod Christus Math. 10: 10. & Luc. 9: 3. simpliciter prohibeat discipulos, tum virgâ seu baculo, tum calceis; hic vero talia ijs concedat! Respondet *Quistorp.* in Annot. p. 87. approbando decisionem *Heinsij* in Exercit. qui dubium hoc ita tollit, ut τὸ, μὴ, non ad τὸ εἰ μὴ, sed ad τὸ μόνον referat, exemplo *Thucydidis*, ut sensus sit: εἰ μὴ ῥᾶθρον μόνον: Siquidem ne virgam quidem, Sed quare Christus

Christus his verbis, non baculum permisit, cum expressè concessit sandalia, dicendo: Ἄλλ' ὑπαδέθε μένους σανδάλια? Respondet ergò *Gualterius* utramq; ἀντιλογίαν tollendo in Sylloge, p. 198: Sensus est, ait, ne sollicitius res tales sibi compareant Apostoli, quibus legatio ipsorum vel tantillum posset impediri. Alias Christus ipse pecuniâ, perâ & similibus est usus.

37. τοῖς χιλιάρχοις v. 21, tribunis. Syrus retinet eandem vocem: *Lechiliarche*.

38. Σπεκλάτωρ v. 27, speculator. Syrus paritèr, *Spuca klatera*.

39. Ἐφθαθά c. 7: 34, διανοιχθῆτι, i. e. adaperitor; Syr. *Ëtpathach*. Est ergo vox *Hephetbah*, Syriaca; sed ab Evangelistâ nonnihil variata, ac magis ad judæorum pronuntiationem, quam expressam literam accommodata; quemadmodum & Svecis quibusdam sonum sequi magis, quam literam placet, etiam inter scribendum. Hebr. *Hippateach*, est imp. Niphâl.

40. Ὁλοκαύτωμα, τὸ, c. 12: 33, sacrificium. Hebr. *Olah*, i. e. ascensio, à R. *Alah* ascendit. Erat autem sacrificium apud Judæos, aliud ἱλαστικὸν seu propitiatorium, aliud ἐυχαριστικὸν, Gratiarum actionis. Illud erat *Universale* vel *particulare*: Illud, alias, ἁλλαντικὸν quo omnium peccatorum in Christo expiatio significabatur, videlicet *Holocausum* majorum & minorum pecudum. Hoc verò erat aliud certorum peccatorum, alias ἀπολυτρωτικὸν dictum, idq; vel pro peccato, Suet. *Syndoffer* / Heb. *Chattath*; vel pro delicto, Suet. *Skudoffer* / Heb. *Ascham*: aliud sacrificium pacis, Suet. *Zackoffer* / Heb. *Sebach Schelamim*; aliud δῶρον καὶ θυσία seu oblatio simp. Suet. *Spsoffer* / Heb. *Mincha*: aliud sacrificium laudis,

Suet. *Essoffer* / Heb. *Todab*. de quorum differentiâ & appratu vide Mosen in Levitico.

41. *Στολή*, ἡ, v. 38. Stola. Syr. pariter ferè: *istela*.
 42. *Αββα*, c. 14: 3, Abba, pater, vox est merè Syriaca. Heb. *AB*; unde Abbas, *Abbâth* R. *Abah*, voluit, bene erga aliquem affectus est. Quoties ergò Deum omnipotentem, *Abba*, seu patrem vocamus, summam eius erga nos clementiam atq; misericordiam deprædicamus.

43. *Μύρα*, ἡ, (*ἑσ μυρρις μένον οἶνον* c. 15:23, myrrhatum vinum) pro quo dicimus *μύρα*, myrrha. Syr. *Mura*. Quæ referente *Galeno* Lib. 15: c. 19, de simp. med. Si largiùs cum vino bibatur, vel obumbrat mentem, vel accelerat mortem. Verum quare Matthæus dicit acetum cum felle mixtum, Christo oblatum fuisse, Marcus verò vinum myrrhatum? &c. Hoc præparasse mulieres, pro more judæorum, ut vel moreretur, id bibens, citius; vel minùs sentiret dolorem; illud affudisse lictores, quo poculum corrumpere, & afflictionem afflicto adderent.

44. *Σικερα* τὸ (*σικερον*) Luc. 1: 15, Sicea. Syr. *Schabarâ*, quilibet potus inebrians, præter vinum, à R. *Schabar* i. e. ebrius f. Hinc Latinum est *Saccarum*, & *Sueticum* ac *Germ.* *Zucker*: nam potus facilius & inebrians fiebat olim ex saccharo & melle. Suet. *Wijn och starka drycker skal han icke dricka*. Hoc igitur vult angelus: observabit ill. Nazaræorum, Num. 6. descriptas, ut majori sit autoritate, & aptior tanto exequendo ministerio: olim autem durabant ad certum tempus, fiebantq; talia vota, non ut peccata iisdem coram Deo expiarentur; sed ut vetus Adam facilius coerceretur, & Deus con-

leretur

leretur expeditiùs. Nihil verò cum hisce ritibus commune habent *Vota Monachorum*, qui toti luxui immergi, malè meritò audiunt illud:

O Monachi, Stomachi vestri sunt amphora Bacchi:
 Vos estis, Deus est testis, turpissima pestis.

45. *Πενκίθιον* τὸ, v. 63, tabella. Syrus ferè idem retinet: *Penkithâ*.

46. *Ὀψώνιον* τὸ, c. 3: 14, opsonium. Græco textui: *Ὀψώνιος ὁ μῶν*, responder Syrus interpres: *Aphsanjatechum*.

47. *Βορρῶς* ὁ, c. 13: 29, Boreas. Syrus habet vocem, *Garbaja*, quæ rariùs occurrit.

48. *Μαμωνᾶς* ὁ, c. 16: 9, & 13, cum unico *μ*. secus quam Math. 6: 24. Sic Syr. *Mamunâ*, scribitur enim utroq; in utraq; lingvâ modo.

49. *Βύσσος* ὁ, v. 19, Byssus, genus lini apud indos, ignibus resistens juxta Plin. L. 19, c. 1. *Linum id vocant, ardentesq; in focus conviviorum vidimus mappas, ex eo sordibus exustis splendescentes magis igni, quam possent aquis. Res gum inde funebres tunica, corporis favillam ab reliquo separant cinere: cum inventum est aequat pretia excellentium margaritarum.* Syr. *Buzâ*.

50. *Συδαριον* τὸ, c. 19: 20, sudarium, *Suidari* semicinctium verò dicitur germ. *Sajenellein*. Syr. *Sudares*.

51. *Παράδεισος* ὁ, c. 23: 43, paradisus, apud *Xenoph.* significat hortum, seu potius vivarium, *Diuregård*. Syr. & Heb. *pardes*, dicunt etiam Syri *pardû* & *pardisâ*. κατ' ἐξοχήν acceperunt hanc vocem græci interpp. pro horto in Eden plantato, cuius fit mentio Gen. 2: 8. *μεταφ.* verò significat locum beatorum in cœlis, ut h. loco.

52. *Μεσσίας* ὁ, Joh. 1. 42, Messias, Christus. Syr. *Meschicho*, Heb. *Maschiach* i. e. unctus. Ungebantur o-

N n 2

lim

Im Sacerdotes & Reges, Exod. 29: 7. Lev. 8: 12. I. Sam. 15: 13. c. 24: 7. *κατ' ἐξοχήν* verò *Ἰησους Ναζαρενους*, noster Salvator dicitur unctus: unctus enim est, Sancto Spiritu præ confortibus suis, & quidem i. in *Sacerdotem*, quò seipsum pro totius mundi peccatis, tanquam hostiam Deo Patri offerret, & nos ab omni captivitate peccati, mortis & diaboli, in libertatem adoptionis suæ transferret: Verè enim is mediator noster est, talis scilicet, qui pro nobis semel satisfecit & semper interpellat. Heb. 9: 12. Rom. 8: 34. Huc refertur officium Christi *Propheticum*, quo is revelavit Dei voluntatem de nostra salute. Unde appellatur *Magnus Propheta*, Deut. 18: 15. Luc. 7: 16. Pastor, Esa. 40: 11. Magister, Math. 23: 10. Legifer, Esa. 33: 22. Lux & præceptor gentium, Esa. 49: 9: c. 55: 4. Angelus test. Mal. 3: 1. Testis fidelis, Apoc. 1: 5. & c. ii. In *Regem*, quo Christus cælos conscenderet, ubi suscepta imperij administratione, sedet ad dextram patris, ut diabolos, ac omnes eorum potestates sibi subijciat, donec in novissimo die, liberati ab omni malo, gloriâ & honore coronemur. Ps. 110: 2. Hinc appellatur Rex noster, Esa. 33: 22. Rex Gloriæ, Ps. 24: 7: Princeps pacis, Esa. 9: 6. Judex universæ terræ, Gen. 18: 25. Dominator, Mal. 3: 1. & c.

53. *ἀρχιτελειν* Ⓞ, c. 2: 8. Syr. *Risch Semachâ*, i. caput Regiminis.

54. *Μάννα τὸ*, c. 6: 31. Syr. *Mannâ*, Heb. *Man*. Exod. 16: 15. *Et viderunt Filij Israël, & dixerunt alter alteri: Man est, quia ignorabant quid esset.* In versione vulgata, *Manna*, exponitur per *Ma hu*, i. e. quid est illud? Quæ quidem expositio, etsi in textu hebræo non reperiatur, retinetur tamen ab Ariâ Montano in exp. interlineari.

Quidam

Quidam hebræorum *Man* à *Manah* deducunt, quatenus donum significat, quippè cum filij Israël ignorarent quid esset, ideoq; certum nomen imponere non possent. *Man*, i. e. donum appellaverint, seu benedictionem Domini. Quidam idipsum à *Manah* deducunt, quat. præparare significat, eò quod cibus hic, in seipso, præparatus fuerit non indigens præparationis alienæ. Quidam verò id à *Manah* derivant, quâ particulam denotat, ut Avenarius, quod cibus iste determinatè è cælo delapsus, distribuebatur inter filios Israël. Porro non tam quæritur per voces, *ἐκ τῆς ἐρανῆς*, de loco, unde descendit hic panis; quem tamen è cælo & nubibus pluisse constat; sed an hic panis, qui cælestis appellatur Ps. 78: 24, verè sit cælestis? R. Hoc comparatè negat Christus, & se unum potius dicit cælestem panem esse, qui in cælestem & verè beatam vitam pascit. *Duplex igitur*, ait Beza in h. l. *In proximo versiculo scilicet 32. instituta collocatio est, una Moysi, qui suos Israelitas paverit Mannâ, cum cælesti patre, qui suis & ipse panem cælestem miserit: altera ipsius Manne cum Christo; Manna non proprie descendit è cælo sed nubibus: Christus autem verè descendit è cælo, nempe è sinu patris: Manna hanc duntaxat vitam sustinebat, ad tempus: Christus suos in vitam æternam pascit.*

55. *Νάρδος* Ⓞ, c. 12: 3. Nardus, Syr. & Chald. *Nirdâ*, Heb. *Nerd*.

56. *παράκλητος* Ⓞ, c. 14: 15. Advocatus, Syrus græcam vocem retinet, *Paraklitâ*. Dicitur hæc vox etiam de Filio, Rom. 8: 34. i. Joh. 2: 1. Ideoq; h. l. expressè Salvator inquit: *καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν*, i. e. præter me, dabit vobis etiam Spiritum S. visibili modo. Hinc

N n 3

rectè.

rectè de unâ Essentiâ divinâ & pluralitate personarum dixit *Damasenus*: In Deo est ἄλλο, καὶ ἄλλο, καὶ ἄλλο καὶ ἄλλο.

57. λιθόστρωτον, c. 19:13, Nobile pavimentorum genus, exiguorum lapillorum incrustatione factum. *Plin.* l. 36; c. 25. Pavimenta originem apud Græcos habent, elaboratâ arte, pictura ratione, donec Lithostrota expulere eam. *Heb. Gabbatha*, i. e. excelsus locus, qualia sunt iudicum tribunalia. *Syrus* interpres habet *Gaphphata*, ac si græcè dicas, περιβολον, latinè, septum.

58. σαββάτῃ ἡμέρῃ, Act. 1: 12, Iter Sabbathi. *Syrus* interp. Et distat ab ea (*Urischelem*) ferè septem stadijs. Est autem σαββάτων vox Græca & Latina, quam *Syrus* hâc formâ retinet: *Astaruta* & *Estadium*.

59. ἀκελδαμά v. 19, Conf. *Math.* 27: 8. Ager sanguinis. Voces sunt *Syriaca*, *Chakal*, i. e. ager tam cultus & sativus, quàm qui habitationi inservit: Et *Dema*, idem quod *heb. Dam*, sanguis. v. 18 dicitur *Judas* agrum acquisivisse: At *Math.* 27: 7. Sacerdotes eundem emisisse leguntur. ἐναντιοφάνειαν sic tolli putat *Heinsius*: *Judas* dicitur possedisse χωρίον h. e. particulam agri. q. diceret *Lucas*: id præmium proditoris abstulit *Judas*, ut terræ tantillum quod corpus caperet assequutus sit, quod præter proditoris expectationem Dei consilio factum est. Post v. 19, de toto agro dicitur: τὸ χωρίον ἐκεῖνο. Alij possedisse illum agrum existimant, quod cum peregrinis in eo sepultus fuit.

60. πεντηκοστή ἡμέρα, c. 2: 1. Quinquagesima scilicet dies à festo paschatis, vel Festum ipsum, quod eo die celebratur. *Syrus* eandem vocem hâc formâ retinet: *Pentikisti*, ἐν τῷ ἐμπληροῦσθαι, *Erasmus* ad verbum vertit: Et quum

Et quum compleretur. *Beza*: quum autem advenisset: affirmat enim ex hebræorum more, apud quos infinitus modus temporibus non distingvitur, positum esse præsens pro præterito συμπληροῦσθαι, ad imitationem *Luc.* 2: 21: ὅτε ἐπλήρης θύσαν ἡμέρας ὀκτώ, ad verbum: quum impleti fuissent dies octo; quin tamen ipse dies octavus non præterijisse, sed advenisse intelligatur, in quo fuit circumcisio facienda ex lege, non autem in diem nonum differenda, sicut scribitur *Lev.* 12: 3. conf. *Luc.* 1: 59, ubi circumcisum venerunt puerum ipso die octavo.

61. χριστιανοὶ οἱ, c. 11: 26, Christiani. *Syrus* pariter *Christiane*. Ante dictos fuisse *Galilæos* & *Nazaræos*, imò & *Judæos*, Autor est *Suidas*, *Arianus* L. 2. c. 9. & *Suet.* c. 25. Valde pulchrum est, appellari Christianum, sed cum non omnes, qui dicitur: Domine Domine intrant in R. coelorum *Mat.* 7. quin potius cum omnes hæretici, eo nomine, sua βδέλυγματὰ palliare soleant, rectè faciunt, qui unamquamq; sectam ab introductore denominant. Improbandum igitur est, quod *Beza* in h. l. notat eos scilicet huic Domino renunciare, qui volunt ex suis Doctoribus etiam bonis nuncupari. Quasi *Paulus* perperam se *Pharisæum* appellet, *Phil.* 3. vel *Christus* *Nathanaelem* nominando *Israelitam* peccet? *Joh.* 1. Quod verò *Beza* provocet ad locum *1. Cor.* 3: 5. & *Paulum*, *Ceph.* & *Appollinam*, item docuisse *Evangelium*, adeoque unam constituisse sectam, quod non faciunt *Lutherus*, *Bellarminus* & *Beza*. conf. *Hutt.* *Irenicum* verè *Christianum*, contra *Bezam* &c.

62. κολώνια, γ, c. 16: 12, colonia, græcis aliàs ἀποικία. *Syr.* *Kulauuia*.

63. Ζήτημα τὸ, c. 18: 15, quaestio. Syrus idem retinet: *Zitime*.

64. Θεατρον τὸ, c. 19: 29. Theatrum. Syr. paraph. *Leheatrun*, i. e. in Theatrum. Significat autem vel locum, in quo diebus festis ludi spectabantur, nonnunquam etiam orationes audiebantur; vel spectaculum ipsum per μετωνυμίαν subjecti, ut 1. Cor. 4: 9. Θεατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ. Sic retinetur à Syro *χίλιαρχ* c. 5, c. 22: 24. Sic *ρήτωρ* δ, c. 24: 1. Syr. *Rebetarā*. Sic *καίσαρ* δ, c. 25: 8. Syr. *Kesar*. Sic *κυβερνήτης* δ, gubernator Syr. *Lekubernithi*. i. e. gubernatori. Sic *πολιτεία* ἢ c. 22: 28: civitas, Syrus habet vocem *Larhumajutha*, quæ significat *Romanitatem*: q. d. Ego argento multo acquisivi *Romanitatem*, i. e. jus Civitatis Romanæ.

65. Ἄγκυρα c. 27: 29. Anchora. Syr. *Aukina*, in comment *Ankora*. v. 40. ἀστέμων, Artemon, Syr. variatè *Armenon*. sic *πυρὰ* ἢ, Pyra. Syr. *Burā*.

66. Βάρβαρος δ, Rom. 1: 14. Barbarus, balbutiens & inconditâ lingvâ loquens. *ἡμὶ βαρβάροις*, Syrus vertit: *Ubarbaraje*.

67. Ἄσπις ἢ, c. 3: 13. Aspis, *ἰὸς ἀσπίδων*, i. e. venenum aspidum: Syrus cum articulo præfixo vocem retinet græcam: *Dasspa*.

68. Ad c. 4: 5. Notandum diligentèr contra pontificios est, qui criminantur illam propositionem: *Sola fide justificamur*, esse ἀγροφον, & à Lutero excogitatam: quod præter alia veritatis subsidia, ipse textus Syriacus Lutero faveat: ubi enim textus originalis dicit: *πιστεύοντι δὲ ἐπὶ τὸν δικαίῳ ἀσεβῆ*, i. e. credenti in eum qui justificat impium: Ibi Syrus: *Credenti* (*Balkut* i. e. *modò* sive *Tantum*) in eum qui justificat, legit.

69. ΑΒΒΑ δ, c. 8: 15. pater. Syr. *Abba* *Abban*, Pater, pater noster.

70. Κύριος, *σαβαώθ*, c. 9: v. 29. Dominus *Sebaoth*. Syr. *Morja Zebauth* idem.

71. Ἀρχιτέκτων δ, 1. Cor. 3: 10. Edificator princeps. Syrus eandem fermè vocem retinet: *Ardichla*.

72. Ἀλαλάζον τὸ, c. 13: 1. Tinniens. Syrus alludit: *Zazla*.

73. Κιθάρα ἢ, c. 14: 7. Cithara. Syrus græcam vocem retinet: *Kitarā*.

74. Ἄνάθεμα τὸ, *μαρὰν ἀθά* c. 16: 22. Anathema est vox græca, sed *Maran attha* est phrasis Syriaca, significans: *Dominus noster venit*. Verum Act. 23: 12. ἀνεθεμάτισαν ἑαυτοὺς devoverunt se, Syrus vertit: *Vacharemu alathun*, i. e. anathemate obstrinxerunt se. Nomen est *Cherma* anathema: *Acharem* enim Syra vox in conjug. *Aphel* notat, anathemate se devovit. Et quemadmodum *ἀναθεματίζειν* est execrari, extremis diris devovere: sic *ἀναθεματιδῆς* Hesychio dicitur ἐπάρατος, ἀκοινωνητος, i. e. à communionem hominum alienus, vel eadem indignus. In V. T. sumitur Anathema quoq; in bonam p. Lev. c. ult. 21 & 28: significat enim *Hecherim*, non solum internecioni devovit, sed & consecravit. Verum in N. T. accipitur ut dictum est prius. E.g. 1. Cor. 12: 3. Rom. 9: 3. Gal. 1: 8. Eodè sensu retinuerunt eandem vocem scriptores Ecclesiastici, ut videlicet ex Anathematismis *Cyrilli* contra Nestorium, in Synodo Ephesinâ, & alijs videre est. Verum hodie Pontificiorum anathematismi, sunt fulgor ex pelvi & fulmen brutum, cum ipsi sint idololatæ. Differunt

verò ἀνάθεμα καὶ ἀνάθημα; hoc enim significat donum quod consecratur, q. d. dicamentum, vel latinus donarium, ut ex Luc. 21. 5, constat. Ἀνάθεμα verò, *Manatha* h. l. appellatur, idē, quia nulla videbatur aptior extremi anathematis formula, quam extremæ Christi Domini venturi ad iudicium, condemnationi, absq; spe veniæ addicere peccatorem deploratum.

75. Ἀρραβῶν ὁ, 2. Cor. 1: 22. Arrhabo. Syrus paraphrastes vocem habet affinem *Rahabunâ*. Hebræis est *Arabon* pignus, Gen. 38. 17.

76. Βελίαρ ὁ, c. 6: 15, Belial. In explicatione huius vocis variè se torquent interpretes: alij enim eandem derivant à *Beli*, i. e. sine, non, & *Iaal* profuit: alij à *Beli* non, & *alab* ascendit, q: qui nunquam ad apicem frugis ascendit: alij, ut Hieronimus, ex *Beli* sine, & *OL* jugum, ut denotetur diabolus, qui jugum Dei de collo suo abiecit; ideoq; LXX interpp. vocant παράνομον, quia Satan est Dei & legis ejus adversarius. Huc facit quod Aquila per ἀποστόλην converterit. Sed quod *g* in fine ponatur, est procul dubio imputandum Amanuensi: nec enim statuendum est id reperiri in ob. Exemplaribus

77. Ασωτία, ἡ, Eph. 5: 18. Syrus: *Asubuta*. Luc. 21: 34 κραιπάλη, ἡ, Græci hanc vocem deducunt παρά τὸ κίρα σάλλειν, q: dicas, vibrantem capitis dolorem è nimio vino.

78. Κεραβίμ, Heb. 9: 5, Cherubim. Vox *Cherub* notat imaginem hominis, propitiatorio impositam. Exod. 25: 18, representans angelos invisibiles; à R. *Charab*, i. e. appropinquavit.

79. Ἀβὰθῶν ὁ, Apoc. 9: 11, perditor. Hanc vocem interpretatur ipse Johannes per ἀπολάων, i. e. perdens; Est quip-

Est quippè à R. *Abad* perijt; in Piel vero significat perdidit. Dicitur ita Satan, tum ob effectum, quia omnes perdere dat operam; tum ob locum, in quo imperat, puta abyssum, cujus hic angelus esse dicitur.

80. Ἀλληλοῦα c. 19: 1. Alleluja, i. e. Laudate Dominum, est vox inchoans & finiens Psalmos: Ps. 111. 12. 113. 103. 104. Nomen Dei *jah* rectè censetur esse primitivum & non contract. idq; ob conjunctionem *jah* & *jehovah* Esa. 12: 2. c. 26. v. 4. conf. Ps. 68: 9.

81. Γῶγ καὶ μαγῶγ c. 20: 8, Gog & Magog. q: dicas teſtum de teſto. Hieronimus h. l. & Ezech. 38 & 39. notari cenſet Saracenos, Turcas, Tartaros, Schytas (quales sunt Moschovita) & alias barbaras gentes.

Nomina N. T. peregrina Syriaca propria, invenies in fine Lexici Paſoris.

XLII. IV. LINGVA ARABICA, originem habet ex Chaldaica & Syriacâ, ſicut hæ duæ ex hebraicâ; olim Agarenis in uſu, nunc per Aſiam & Africam vernacula. Literæ apud Arabes, quæ hodie in uſu ſunt, 28 numerantur, quarum nomina parum, figuræ verò diſtincta à ſuperioribus differunt. Ex Guidone & alijs refert Gerhardus, omnia ſcripta ſacra, in Arabicâ Lingvâ, imò nonnullas Epistoſas Pauli hæc, & nullâ aliâ lingvâ, extare, & A. 92. Romæ editum eſſe N. T. Arabicum. Biblicus Lingvæ Arabicæ uſus laudatur ob paraphraſes varias, & ipſum N. Teſtamentum Arabicum: Elencticus, ob leſionem Alcorani Mahumedaani, & confutationem Turciſmi.

Tantum de Lingvis Orient. Quæ sequuntur de studijs Philologiæ cæteris, alijsq; , quæ promisi, Philosophicis, decrevi jam multò brevius instituto, ob nonnullas causas pertexere: cum primis verò, quod mihi jam properandum sit ad Theologica; una ergo Exercitatione de prærequisitis tum Philologicis restantibus, tum philosophicis agam. Et quidem brevissimè, quamvis id fieri, si placuisset, copiosissimè posset.

Exercitatio Octava.

De Residuis studijs, tum Philologicis, tum Philosophicis. Propositio I.

HActenus de Lingg. Theologiæ studioso apprimè necessarijs prolixè egi, de arte v. easdem discendi Grammaticâ, etsi antea aliquid dixerim in Exerc. de Ling. Lat. pag. 180, placet tamen necessitatem ejus, etiam hoc loco, sed aliter, paucis commendare, præsertim cum jam tandem eò deveni, ut philosophiæ partium usum in Theol. ordine & sigillatim, licet certis de causis, multò succisus quam primò institueram, ostenderem. Grammaticæ igitur ejusq; terminorum cognitionis rudis, vix in acie cum Adversarijs subsistet, E. G. dum quæritur:

An *εὐνοια* & *δύναμις* nonnunquam sint idem; an verò discrimen harum vocum sit universale? prius Nos Aff. post. Beza Calv. A. An vocabulum Mundi aliquando solos Electos denotet? Nos N. Calv. A. An Prædestinatio & Electio sint Synonyma? Nos A. & Calv. N. An verba activa semper actionem vel efficacem concurrentem significant? Nos N. Calv. A. in loco de peccato. An vox Baptismi immersionem tantum significet? Nos

N. Calv.

N. Calv. A. An verbum *δέχομαι* exponi possit passivè? Nos N. Calv. A. in loco de omnipræl. carnis Christi, ex Act. 3: 21. &c.

Philologiæ studia ad sermonis ornatum pertinentia sunt Rhetorica & oratoria, quæ Theologiæ studioso nequaquam negligenda, sed sedulò excolenda sunt, non tantum ob progymnasmata concionatoria; sed etiam ob artificium oratorium Spiritus Sancti in Scripturâ S. delitescens, ut & ob usus facultatis dicendi in quæcunq; parte Theologiæ, ne exceptâ quidem Polemicâ. Conducit igitur Rhetorica I. Theologo concionaturo, quem etiam Rhetores officij admonere solent.

Monita in collegio concionatorio Reverendi Dn. Doct. Calovij, futuro verbi Dei Ministro non contemnenda, notabam Witebergæ, & Latinitate donabam sequentia:

1. *Membra principalia extantiùs proponenda sunt, propter memoriam Auditorum; subdivisiones verò, si plures fuerint, arte tegenda, ne obruantur Auditorum animi.*
2. *Rhetoricandum nonnihil, & flosculis oratorijs Tituli elegantè combinandi sunt; abruptus enim sermo in sacris orationibus ingratus est.*
3. *Vox interdum extollenda, pro diversitate materia, nunc reprimenda: unisona enim ingrata est.*
4. *Elaboratio fidelitèr memoria mandanda, ne crebra fiant suspiria & interstitia.*
5. *Dicotomia, vel alia divisionum species observanda, ne turbetur memoria.*
6. *Majori verborum apparatu res diducenda.*
7. *Unum ex alio per concinnam connexionem deducetur, ne oratio fiat hinc inde.*